

Nietzsche

Az Antikrisztus

Átok a kereszténységre

A mű eredeti címe:

Friedrich Wilhelm Nietzsche: Der Antichrist, 1888.

Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta:

CSEJTEI DEZSŐ

A fordítást az eredetivel egybevette:

HÉVIZI OTTÓ

E könyv megjelenését támogatta a

Prudentia Hallgatói Jóléti és Vállalkozásfejlesztési

Alapítvány.

ISBN 963 04 3697 3

© Ictus Kiadó Bt. 1993.

© Hungarian translation Csejtei Dezső, 1993.

Index használata:

CTRL+clikk: ugrás indexre

ALT+balra kurzor: ugrás vissza

Előszó

Ez a könyv azokhoz szól, kiknek száma a legkevesebb. S közülük talán még egy sem él. Ők lehetnek azok, akik Zarathustrámat megértik: mert hogyan is téveszthetném össze magam azokkal, kiknek már ma kinyílnak a fülek? – Hozzám csak a holnapután tartozik. Némelyek posthumus születnek.

A feltételeket, melyek között megértene, s amikor majd szükségszerűen megértene – túllontúl is jól ismerem. Az embernek szellemi dolgokban egészen a keménységig menően becsületesnek kell lenni, már ahhoz is, hogy komolyságot és szenvedélyemet egyáltalán elviselje. Az embernek hozzá kell szoknia ahhoz, hogy fenn a hegyeken éljen – hogy a politika és a népek önzésének szánalmas és tűnékeny locsogását maga alatt, lássa. Az ember közömbössé válásának be kell következnie, és sohasem szabad megkérdeznie, hogy vajon hasznos-e az igazság, s hogy az vajon végzete lesz-e majd egyvalakinek?... Az erő vonzódása ez olyan kérdésekhez, melyeket feltenni manapság senkinek sincs bátorsága; bátorság a tiltott dolgok iránt; eleve elrendeltetni a labirintusra. Hét magányból származó tapasztalat. Új fülek új zene számára. Új szemek, melyek a legtávolabbi dolgokra néznek. Új lelkiismeret olyan igazságok számára, melyek mostanáig némák maradtak. És akarat, amely a nagyformátumú stílus ökonómiájára irányul: koncentrálni annak erejét, lelkesültségét... Önnön magunk mély tisztelete; önszeretet; feltétlen szabadság önmagunkkal szemben...

Nos, hát! Olvasóim kizárólag azok, akik ilyen emberek, ők az én igazi olvasóim, a nekem rendeltetett olvasók: ugyan mit számítanak a többiek? – Hisz a maradék: csak az emberiség. – Az embernek az emberiséggel szemben fölényben kell lennie, mégpedig az erő, a lélek fensége – a lenézés révén.

Friedrich Nietzsche

1.

– Nézzünk szembe önmagunkkal! Hyperboreioszok vagyunk –, elég jól tudjuk, mily messzi távolban élünk. „Sem szárazföldön, sem tengeren nem fogod megtalálni a hyperboreioszokhoz¹ vezető utat”: ezt már Pindaros² tudta rólunk. Túl Északon, túl a jégen, túl a halálon – a mi életünk, a mi boldogságunk... Felfedeztük a boldogságot, ismerjük az utat, megleltük a kijáratot egész évezredek labirintusából. S egyébként ki talált rá erre? – Talán a modern ember? „Nem találok kiutat; mindaz vagyok, ami nem talál kiutat” – sóhajt a modern ember... Ettől a modernitástól voltunk betegek – a bűzös békétől, a gyáva kompromisszumtól, a modern lgennek és Nemnek ettől az egész erényes tisztátalanságától. A szív e toleranciája és largeurje, amely mindent „megbocsát”, mert mindent „megért”, a mi számunkra sirocco. Inkább élünk jégbe fagyva, mint modern erények és más déli szelek közepette!... Elég bátrak voltunk, nem kíméltük sem magunkat, sem másokat: ám sokáig nem tudtuk, bátorságunkkal mihez kezdjünk. Komorak lettünk, fatalistának neveztek bennünket. A mi fátumunk – ez volt az erők bősége, feszültsége s felgyülemzése. Szomjúhoztuk a villámlást és a tetteket; a gyengécskék boldogságától, a „megadástól” a lehető legtávolabb maradtunk... Levegőnk viharral telt, a természet, amely mi vagyunk, elsötétült – mert nem volt út, előttünk. Boldogságunk formulája ez: egy lgen, egy Nem, egy egyenes vonal, egy Cél...

2.

Mi jó? – Mindaz, ami az emberben növeli a hatalom érzését, a hatalom akarását, növeli magát a hatalmat.

Mi rossz? – Mindaz, ami a gyengeségből fakad.

Mi a boldogság? Annak érzése, hogy a hatalom növekszik, s legyőzetik egy ellenállás.

Nem meglegedettség, hanem több hatalom; nem egyáltalában vett béke, hanem háború; nem erény, hanem derekasság (vagyis reneszánsz stílusú erény, virtus, moráliáktól³ mentes erény).

A gyengéknek és a félre sikerülteknek pusztulniuk kell: ez legelső tétele a mi emberszeretetünknek. S ehhez még segédkezet is kell nyújtanunk.

Mi az, ami károsabb bármely bűnnél? – A tevőleges részvét olyanok iránt, akik félresikerültek és gyengék – s ez a kereszténység...

3.

A probléma, amit ily módon felvetek, nem az, hogy a fajok egymásra következésének folyamatában az emberiséget minek kell majd felváltania (– az ember vég-cél –): hanem az, hogy mely embertípust kell tenyésztetni, akarni, mint ami magasabb értékű, életrevalóbb s ígéretesebb jövőjű.

E magasabb értékű típus már eddig is elég gyakran létezett: de csak úgy, mint szerencsés véletlen, mint kivétel, s sohasem úgy, mint akit akartak. Sőt épp ettől féltek a legjobban, mindeddig szinte ez testesítette meg a félelmetest; – s a félelemtől indítva e típus ellentétét akarták, ezt tenyésztették, ehhez jutottak el: a háziállatot, a csordaállatot, a beteg ember-állatot – a keresztényt...

4.

Az emberiség nem fejlődik a jobb, az erősebb vagy a magasabb rendű felé úgy, ahogyan azt manapság hiszik. A „haladás” modern eszme csupán, azaz hamis eszme. A mai európai, értékét tekintve, mélyen alatta marad a reneszánsz kori európainak; a továbbhaladás mindenestre semmiféle szükségszerű felemelkedést, növekedést, erősödést nem jelent.

Egy másik értelemben viszont van folytatólagos siker, mely egyedi eseteké a földgolyó legkülönbözőbb pontjain és a legkülönbözőbb kultúrákban, általuk valóban egy magasabb rendű típus tárul elénk: egy olyan típus, ami, az összemberiséghez viszonyítva, egyfajta emberfölötti ember. A nagy siker ilyen szerencsés esetei mindig lehetségesek voltak és talán mindig lehetségesek is lesznek. S egy ilyen telitalálatban bizonyos körülmények között akár egész nemzetségeknek, törzseknek és fajoknak is részük lehet.

5.

A kereszténységet nem kell szépítgetni és felcicomázni: életre-halálra menő háborút indított e magasabb rendű típus ellen, e típus valamennyi alapösztönét egyházi átokkal sújtotta, ezekből az ösztönökből szűrte ki aztán a gonoszt, a gonoszt – az erős embert, mint a tipikusan megvetendőt, az „elvetemült. embert”. A kereszténység pártját fogta mindannak, ami gyenge, alantas és félresikerült, eszményt faragott az erős élet önfenntartó ösztöneivel szembeni ellentétből; még a legerősebb szelleműek eszét is tönkretette azáltal, hogy azt tanította: a szellemiség legfőbb értékeit bűnösnek, félrevezetőnek, kísértéseknek kell érezni. A legszánalmasabb példa – Pascal tönkremenetele, aki azt hitte, hogy eszét az eredendő bűn rontotta meg, holott csak kereszténysége tette ezt vele! –

6.

Fájdalmas, félelmetes látvány az, ami szemem elé tárul; mert félrehúztam a függönyt – az ember romlottsága előtt. E szót, ha én mondom, egyvalamivel biztos nem lehet meggyanúsítani, tudniillik hogy benne foglaltatna az ember morális megvádolása. Még egyszer szeretném hangsúlyozni, hogy a romlottságot moráliáktól mentesen értem: elmenve egészen addig, hogy épp ott érzem legerősebbnek, ahol az ember mindez ideig a legtudatosabban aspirált az „erény”-re s az „isteniség”-re. A romlottságon, mint ahogy nyilván kitalálták már, a décadence-t értem: azt állítom, hogy az összes érték, melyekben manapság az emberiség legfőbb kívánalmát összegzi, décadence-érték.

Romlottnak nevezek egy állatot, fajt, egyént akkor, ha elveszíti ösztöneit, s amikor a számára hátrányost választja és részesíti, előnyben. A „fennköltebb érzéseknek”, az „emberiség eszményeinek” története – amit, meglehet, taglalnom kell majd – talán egyúttal magyarázat is lenne arra, hogy miért oly romlott az ember.

Az élet számomra a növekedésnek, a tartósságnak, az erők felhalmozódásának s a hatalomnak az ösztöne: ahol hiányzik a hatalom akarása, ott hanyatlás van. Azt állítom, hogy az emberiség legfőbb értékeinek mindegyikéből hiányzik ez az akarat –, s hogy, a legszentebb nevek mögé bújva, hanyatlás-értékek, nihilisztikus értékek uralkodnak.

7.

A kereszténységet a részvét vallásának nevezik. – A részvét ellentétben áll a tonikus affektusokkal, melyek az életérzés energiáját növelik: depresszív módon hat. Az ember

veszít erejéből, ha részvétet érez. Az az erővesztés, mellyel a szenvedés már magában megrövidíti az életet, csak fokozódik és hatványozódik a részvét által. A részvétnek tudható be, hogy a szenvedés ragályossá válik; s bizonyos körülmények között a részvét miatt olyan összvesztéseget szenvedhet el az élet és az életenergia, amely az ok kvantumával abszurd arányban áll (– a Názáreti halálának esete). Ez az első szempont; vannak azonban ennél fontosabbak is. Tegyük fel, hogy a részvétet az előidézett reakciók értéke alapján mérjük: életveszélyes jellege ekkor még tisztábban jelenik meg előttünk. A részvét nagyjában-egészében keresztezi a fejlődés törvényét, amely a természetes szelekció törvénye. Azt tartja fenn, ami megérett a pusztulásra, védelmezi az élet kitagadottjait és elítéltjeit – a félresikerültek ilyen-olyan fajtájának nagy tömege révén, akiket életben tart –, s magát az életet is komor és kétséges színben tünteti fel. Erénynek merészelték nevezni a részvétet (– ami egyébként minden nemes morálban gyengeségnek számít –); majd még tovább mentek: a részvétet megtették az erénnyé, méghozzá valamennyi erény alapjává es eredetivé, – persze csak egy olyan filozófia szempontjából – s ezt mindig szem előtt kell tartani –, amely nihilista volt, s amely zászlajára az élet tagadását írta. E tekintetben Schopenhauernek igaza volt: a részvét révén az élet megtagadott, méltóbbnak bizonyult, a tagadásra, – a részvét a nihilizmus gyakorlata. Újfént hangsúlyozva: e depresszív és ragályos ösztön gátolja azon ösztönöket, melyek az élet fenntartását és értékének növelését célozzák: ez az ösztön – mint a nyomor megsokszorozója éppúgy, mint minden nyomorúság megőrzője – a décadence fokozódásának fő eszköze –, és amire rábeszél, az a semmi... Az ember nem mondja azt, hogy „semmi”; azt mondja, hogy „Túlani”; vagy azt, hogy „Isten”, vagy, hogy „az igazi élet”; vagy pedig azt, hogy Nirvána; megváltás, üdvözülés... Ez az ártatlan retorika, amely a vallásos-morális idioszinkrázia birodalmából származik, rögtön kevésbé ártatlannak tűnik, ha rájövünk arra, hogy a fennkölt szavak mögött milyen tendencia rejlik: az életellenes tendencia. Schopenhauer életellenes volt; ezért vált nála a részvét erénnyé... Mint tudjuk, Arisztotelész⁴ a részvétben egy beteges és veszedelmes állapotot látott, mondván, az embernek jót tenne, ha időnként hashajtót használna: a tragédiát értette úgy, mint hashajtót. Az embernek valójában az élet ösztönéből kiindulva kellene keresnie egy olyan eszközt, mellyel a részvét ilyesfajta beteges és veszedelmes felgyülemelésén miként ezt Schopenhauer esete mutatja (és sajnos egész irodalmi és művészeti dekadenciánké is, Szentpétervártól Párizsig s Tolsztojtól Wagnerig) – vágást ejtethet, hogy az kifakadjon... Egészségtelen modernitásunk közepette nincs egészségtelebber dolog a keresztényi részvétnél: Itt orvosnak kell lenni, itt könyörtelennek kell lenni, itt használni kell a szikét – ez a mi dolgunk, ez a formája a mi emberszeretetünknek, ez által vagyunk mi filozófusok, mi hyperboreioszok! – – –

8.

Ki kell mondani azt, hogy kit érzünk szöges ellentétünknek – a teológusokat és egyáltalán mindenkit, akinek ereiben teológusvér folyik – filozófiánk egészét... Az embernek a végzetet közelről kell látnia, vagy, még inkább, önmagában kell átélnie azt, majdhogynem bele kell pusztulnia abba, hogy itt ne értse többé a tréfát (– természetbúváraink és fiziológusaink hivalkodó szabadgondolkodása az én szememben tréfa, – híján vannak az - e dolgok iránti szenvedélynek, az ettől való szenvedésnek). E mótely sokkal messzebbre terjed, mintsem gondolnánk: a fennhéjzás teológus-ösztönére mindenütt ráakadtam, ahol az ember manapság „idealistának” érzi magát – ahol az ember, valamiféle magasabb

rendű eredet folytán, jogot formál arra, hogy a valóságra fölényes és idegenszerű pillantást vessen... Az idealista, éppúgy mint a pap, az összes nagy fogalmat úgymond a kezében tartja (– s nemcsak a kezében!), s jóindulatú megvetéssel játssza ki azokat az „értelem”, az „érzések”, a „becsület”, a „derűs élet” s a „tudomány” ellenében. Az ilyesfajta dolgokat ugyanis, mint káros és csábító erőket maga alatt látja, s „a szellem” a maga tiszta önmagáért-valóságában ezek fölött lebeg: – mintha az alázatosság, a szeplőtelenesség, a szegénység, egyszóval a szentség mindez ideig nem okozott volna mérhetetlenül több kárt az életben, mint bármely szörnyűség és gonosztett... A tiszta szellem nem egyéb, mint tiszta hazugság... Mindaddig, amíg a papra, ki az életet hivatalból tagadja, rágalmazza, s mérgezi, érvényes az, hogy egyfajta magasabbrendű ember, addig nincs válasz arra a kérdésre: mi az igazság? Ha a Semmi és a Tagadás tudatos prókátora számít az „igazság” képviselőjének, már akkor a feje tetejére állították az igazságot...

9.

E teológus-ösztön ellen indítok háborút: ennek nyomait mindenütt felleltem. Akinek teológus-vér folyik az ereiben, az mindenhez eleve rosszul és tisztességtelenül viszonyul. A pátoszt, amely ebből fejlődik ki, hitnek nevezik: egyszer és mindenkorra lecsukják szemüket önmaguk előtt, hogy ne kelljen elszenvedniük az orvosolhatatlan hamisság látványát. E téves optikából, mely érint minden dolgot, morált és erényt, szentséget kovácsolnak maguknak, a jó lelkiismeretet ráfűzik a hamislátásra –, azt követelik, hogy ne legyen értéke immáron egyetlen másfajta optikának sem, miután a sajátjukét szentté és sérthetlenné avatták az „Isten”, „megváltás”, „örökkévalóság” nevekkel. A teológus-öszönt mindenütt kiástam: mindannak a hamisságnak, ami csak létezik a földön, ez a leginkább elterjedt, tulajdonképpeni földalatti formája. Amit egy teológus igaznak érez, annak hamisnak kell lennie: ebben szinte már igazság-kritériumra lelünk. A teológus számára legalapvetőbb önfenntartási ösztöne tiltja meg azt, hogy a realitást bármely ponton becsben tartsa vagy akárcsak szóhoz juttassa. Ahol a teológus-befolyás az úr, ott az értékítélet s az „igaz” és „hamis” fogalmi szükségképpen a fejük tetején állnak, s fordítottjai egymásnak: ott az „igaz” azt jelenti, ami az életnek a legártalmasabb, s a „hamis” pedig azt, ami növeli, fokozza, igenli, igazolja s diadalmassá teszi azt... Ha megtörténik az, hogy a hercegek (vagy a népek –) „lelkiismeretén” keresztül a teológusok kinyújtják kezüket a hatalom felé, ne legyen kétségünk afelől, hogy mi az, ami alapjában véve minden egyes alkalommal végbemegy: a vég akarása, a nihilista akarat akar itt hatalomra jutni...

10.

Ha németek körében mondom, azonnal megértik, hogy a filozófiát a teológus-vér tette tönkre. A protestáns lelkész a német filozófia nagyapja, a protestantizmus maga pedig annak peccatum originale-ja.⁵ A protestantizmus meghatározása: a kereszténység – és az ész – féloldali bénulása... Elég, ha kiejtjük azt a szót a szánkban, hogy „Tübingeni Kollégium”,⁶ s érteni fogjuk, hogy alapjában véve mi a német filozófia – egy álnok teológia... Németországban a svábok a legjobb hazudozók, ők ártatlanul hazudnak... Honnan az az üdvívalgás, amelyet Kant fellépésekor hallatott az a német tudós világ, amely háromnegyed részt lelkészek és tanítók fiaiból áll –, honnan van az a német meggyőződés, amit még manapság is visszhangoznak, s amely azt vallja, hogy Kanttal a jobb irányába következett be fordulat? A német tudósban rejlő teológus-ösztön

megsejtette, hogy mi az, ami lehetségessé vált újra... Megnyílt egy olyan rejtekút, amely a régi ideálhoz vezetett; az „igazi világ” fogalmát, valamint egy másik fogalmat, a morált, mint a világ lényegét, (– a létező tévedések két leggonoszabbikát!), ezen túl, egy agyafúrt és álnok szkepszisnek köszönhetően, nem lehet ugyan bizonyítani, de legalább cáfolni sem... Az ész, az ész joga nem terjed eddig... A realitást megtették „látszólagosságnak” egy minden ízében koholt világot, a létező világát pedig realitásnak... Kant sikere pusztán teológus-siker: Kant, akárcsak Luther és Leibniz, kárára volt az önmagában is ingatag német becsületességnek –

11.

S még egy szót a moralista Kant ellen. Bármely erény a mi elmeszüleményünk, a mi legszemélyesebb védekezésünk és szükségletünk kell, hogy legyen: minden más értelemben pusztán csak veszély. Mindaz, ami nem feltétele az életünknek, árt neki: egy olyan erény, amely pusztán az „erény” fogalma iránti tisztelet érzéséből ered, mint azt Kant akarta, ártalmas. Az „erény”, a „kötelesség”, az „önmagában vett jó”, a személytelenség és általános érvényűség jellegével felruházott Jó – mindez agyérém, melyben az élet hanyatlása s végső elfáradása, a königsbergi mandarinizmus fejeződik ki. A fennmaradás és növekedés legmélyebb törvényei ennek szöges ellentétét parancsolják: azt, hogy saját erényét, saját kategorikus imperatívuszát mindenki önmaga lelje meg. Egy nép elpusztul, ha saját kötelességét összetéveszti az általános értelemben felfogott kötelesség-fogalommal. Semmi sem okoz mélyebb és bensőbb pusztítást, mint a „személytelen” kötelesség, az absztrakció Moloch-ja előtti áldozat. – Hogyan lehetséges az, hogy Kant kategorikus imperatívuszában nem érezték meg az életveszélyt! ... Védelmébe ezt egyedül a teológus-öszön vette! – Valamely, az élet ösztöne által kikényszerített cselekedet az örömben leli meg annak bizonyítékát, hogy becsületes cselekedet: ez a nihilista pedig, a maga keresztény-dogmatikus zsigereivel, az örömet akadályként fogta fel... Hisz mi pusztít gyorsabban, mint az, hogy benső szükségyszerűség, mély, személyes választás, öröm nélkül dolgozunk, gondolkodunk, érzünk? Úgy, mint a „kötelesség” automatája? Ez, mondhatni, recept, a décadencere, sőt az idiotizmusra... Kantból idióta lett. – S ez az ember kortársa volt Goethének! S ez a végzetszerű pók számított német filozófusnak – s számít még ma is!... Őrizkedem attól, hogy kimondjam, hogyan vélekedek a németekről... Kant⁷ mit látott, a francia forradalomban, vajon nem az állam anorganikus formájából az organikusba való átmenetet? S a kérdést, hogy vajon létezik-e egy olyan esemény, melyre csakis az emberiség morális adottsága adhatna magyarázatot, s amely eseménnyel egyszer s mindenkorra igazolódik „az emberiség jóra irányuló tendenciája”, nem tette-e fel magának? Kant válasza erre: „ez a forradalom”. A mindenebben melléfogó ösztön, az ellen-természet, mint ösztön, a német décadence mint filozófia – ez Kant! –

12.

Elkülöníték ebből a sorból néhány szkeptikust, akik a filozófiatörténetben ama típushoz tartoznak, amely tisztességes: a többiek azonban az intellektuális becsületesség legelemibb követelményeit sem ismerik. E nagy rajongók és csodabogarak mindnyájan úgy tesznek, mint az ifjú hölgyek – a „szép érzéseket” már érveknek tartják, az „emelkedett keblet” istenség-dagasztotta légtömlőnek, a meggyőződést pedig az igazság kritériumának. A romlottság e formájának, az intellektuális lelkiismeret e hiányának végül Kant próbált meg, a maga „német” ártatlanságában, tudományos színezetet adni – a „gyakorlati ész”

örve alatt –; egy sajátos fajtájú észet talált ki arra, hogy az embernek mely esetben nem kell foglalkoznia az ésszel; amikor tudniillik felhangzik a „neked kell” fennkölt parancsa, és szót kap a morál. Ha fontolóra vesszük, hogy a filozófus szinte minden népnél csupán a pap-típus továbbfejlődése, akkor már korántsem meglepő számunkra ez a papi örökség, a szemünk előtt zajló hamisítás. Ha szent feladataink vannak, mint például az emberek jobbítása, megmentése, megváltása, ha kebelünkben hordozzuk az istenséget, ha a túlnani imperatívusz szócsöve vagyunk, akkor egy ilyesfajta küldetés már eleve kívül helyez bennünket minden olyan értékelésen, amely csak racionális; – egy ilyen feladat már eleve szentesít bennünket, azonnal egy magasabb rend típusa vagyunk!... Mit törődik egy pap a tudománnyal! Túl magasan van ő ahhoz! – S mostanáig a pap uralkodott! Ő határozta meg annak fogalmát, hogy mi „igaz” és mi „igaztalan”!...

13.

Ne becsüljük alá ezt: mi sajátmagunk, mi, szabad szellemek, már „minden érték átértékelése” vagyunk, vagyis megtestesült had- és győzelmi üzenete az „igaz” és az „igaztalan” valamennyi régi fogalmának. A legértékesebb belátások csak utoljára jönnek; a legértékesebb belátások viszont a módszerek. Am mostani tudományosságunknak valamennyi módszerét, valamennyi előfeltevését évezredekken át a legmélyebb megvetéssel illették; rájuk való tekintettel zárták ki az embert az „egyenes” emberek társaságából, – az illető ily módon „Isten ellenségének”, az igazság megvetőjének, „megszállottnak” számított. Tudós jellemként az ember csandála⁸ volt... Ki voltunk téve az emberiség teljes pátozának – az emberiség arról alkotott fogalmának, hogy az igazságnak minnek kell, lennie, hogy miként kell, szolgálni az igazságot: mindmostanáig ellenünk irányult minden „neked kell”... Célkitűzéseink, gyakorlati lépéseink, csendes, előrelátó és gyanakvó mivoltunk – mindez teljesen értéktelennek és megvetendőnek látszott. – Végül is, bizonyos illendőséggel feltehető a kérdés, hogy voltaképpen nem egy esztétikai ízlés volt-e az, ami az emberiséget ily hosszú vakságra kárhoztatta; az igazságtól megkövetelték a pittoreszk hatást, s a megismerő embertől pedig ehhez hasonlóan azt, hogy erős hatást gyakoroljon az érzékekre. Szerénységünk volt az, amely legtovább bírta a szembenállást az ízléssel... Ó, hogy kitalálták ezt Isten pulykakakasai –

14.

Átformáltuk magunkat. Minden ízünkben szerényebbek lettünk. Az embert már nem a „szellemből” s „Istenből” eredeztetjük, visszahelyeztük őt az állatok közé. A legerősebb állatnak tartjuk azért, mert ő a legfortélyosabb: s ennek egyik következménye szellemisége. Másfelől védekezünk egy olyan hiú elképzeléssel szemben, amely hangját itt is újfent hallatni szeretné; s mely szerint az ember lett volna az állati fejlődés nagy s mögöttes szándéka. Az ember korántsem a teremtés koronája; mellette a többi lény is a tökéletesség ugyanazon fokán foglal helyet... S ezen állításunkkal még mindig túl sokat állítunk: az ember, relatív értelemben, a legfélresikerültebb állat, a legbetegebb, aki a legveszedelmesebb módon eltévelyedett ösztöneitől — persze mindezzel együtt, ő a legérdekesebb is egyúttal! — Nos, ami az állatot illeti, Descartes volt az, aki — tiszteletre méltó merészséggel — elsőként bátorzkodott az állatot gépnek tekinteni: egész fiziológiánk e tétel bizonyításán fáradozik. Mi viszont, logikai szempontból, az embert sem toljuk félre úgy, ahogy ezt Descartes még megtette: az emberről való mai tudásunk hatósugara pontosan addig terjed, ameddig az embert, mint gépet fogjuk fel. Hajdanán az embert —

egy felsőbb rend adományával — a „szabad akarral” ruháztuk fel: manapság már az akaratot is elvettük tőle, legalábbis abban az értelemben, hogy azon semmiféle képesség nem értendő. Az „akarat” hajdani kifejezése már csak arra szolgál, hogy megnevezzünk vele valamely eredményt, az egyedi reakció egyik fajtáját, amely részben egymással ellentétes, részben pedig egymással összeillő ingerek sokaságát követi szükségszerűen: — az akaratnak már nincs „hatóereje”, az akarat már nem „mozgat”... Egykoron az ember tudatában, a „szellemben” pillantották meg magasabb rendű eredetének, istenszerűségének bizonyítékát; a végső tökély elérése céljából azt tanácsolták az embernek, hogy teknősbéka módjára húzza vissza érzékszerveit magába, számolja fel a földi dolgokkal való érintkezést, s vesse le porhüvelyét: ekkor állítólag majd visszamarad belőle a fő dolog, a „tisza szellem”. Ennek is része volt abban, hogy észhez tértünk: a tudatossá válás, a „szellem” éppenséggel úgy jön számításba, mint az organizmus viszonylagos tökéletlenségének tünete, mint kísérlet, tapogatózás, melléfogás, mint kínlódás, melynek során szükségtelenül sok idegi erő használódik el, — tagadjuk azt, hogy elérhető a tökéletességé válás mindaddig, amíg azt tudatosan végzik. A „tisza szellem” tiszta ostobaság; ha leszámítjuk az idegrendszert és az érzékeket, a „porhüvelyt”, akkor felszámoljuk magunkat — s nincs tovább!...

15.

A kereszténységben belül sem a morálnak, sem a vallásnak nincs köze a valóság egyetlen pontjához sem. Merőben képzeletbeli okok („Isten”, „lélek”, „Én”, „szellem”, a „szabad akarat” — vagy akár a „nem-szabad”); merőben képzeletbeli okozatok („bűn”, „megváltás”, „kegyelem”, „büntetés”, „a bűnök megbocsátása”). Képzeletbeli lények („Isten”, „szellemek”, „lelkek”) közötti érintkezés; képzeletbeli természettudomány (antropo-centrikus; a természetes okok fogalmának teljes hiánya), képzeletbeli pszichológia (merő önfélreértések, kellemes vagy kellemetlen általános érzések értelmezései, például a nervus sympathicus állapotaié, a vallási-morális idioszinkrázia jelbeszédének segítségével, — „bűnbánat”, „lelkiismeret-furdalás”, „a Gonosz általi megkísértés”, „Isten közelsége”); képzeletszülte teleológia („Isten országa”, „végítélet”, „az örök élet”). — E tiszta fikció-világ abban különbözik az álmvilágtól — mégpedig nagyon is hátrányára —, hogy az utóbbi a valóságot tükrözi vissza, míg amaz a valóságot meghamisítja, elértékteleníti és tagadja. Miután kitalálták a „természet” fogalmát, mint „Isten”-nek ellentett fogalmát, a szónak „természetesen” „megvetendőnek” kellett lennie, — ama fikcióvilág egészének gyökere a természetes (— a valóság! —) elleni gyűlöletben rejlik, s a valóssal szembeni mély elégedetlenség megnyilvánulása... De ezzel minden meg van magyarázva. Hisz egyes-egyedül kit jogosít fel arra, hogy a valóságból magát kihazudja? Azt, aki szenved tőle. A valóságtól szenvedni azonban annyit jelent, hogy mi magunk balul sikerült valóság vagyunk... A kellemetlenség érzésének az öröm-érzet fölötti túltengése az oka ama fiktív morálnak és vallásnak: egy ilyen túltengés azonban a decadence képletét nyújtja...

16.

A keresztény Istenfogalom kritikája hasonló végkövetkeztetés levonására készítet. — Egy népnek, amely hisz még önmagában, saját istene is van. Ezen Istenben tiszteli a gyarapodását biztosító feltételeket és saját erényeit, — önmagában vett örömet, hatalomérzését egy olyan lénybe vetíti ki, akinek ezért köszönetet mondhat. Aki gazdag,

adakozni akar; egy olyan népnek, amely büszke, szüksége van egy Istenre, mégpedig azért, hogy áldozzon, neki... A vallás, ilyen előfeltételek közepette, a hálának egyik formája. Az ember hálás önmagának: ezért van szüksége Istenre. – Egy ilyen Istennek képesnek kell lennie arra, hogy használjon és ártson, hogy barát és ellenség legyen – csodáljuk őt jóban és rosszban egyaránt. Valamely Istennek természetellenes kiherélése, pusztán a Jó Istenévé, itt semmiképp sem volna kívánatos. A rossz Istenre éppúgy szükségünk van, mint a jóra: saját létezésünket ugyanis nem éppen a toleranciának és az ember-barátságának köszönjük...

Mit számítana egy olyan Isten, aki a haragot, a bosszút, az irigységet, a gúnyt, a ravaszságot és az erőszakos cselekedetet nem ismeri? De talán még a győzelem és a megsemmisülés elragadtató ardeurjét sem? Egy ilyesfajta Istent nem értenénk meg: ugyan miért lenne szükségünk rá? – No persze, ha egy nép pusztul, ha azt érzi, hogy a jövőbe vetett hite és a szabadság reménye végérvényesen semmivé foszlik; ha tudatában az alávetettség, mint elsőrendű hasznosság, az alávetettek erényei pedig, mint fennmaradási feltételek jelennek meg, akkor meg kell, változnia Istenének is. Ekkor Istene sunyi lesz, félénk és szerény, a „lélek békéjét” tanácsolja, azt, hogy ne legyen több gyűlölet; türelmet, sőt „szeretetet” tanácsol barát és ellenség iránt. Folytonosan moralizál, bekúszik valamennyi magánérény barlangjába, mindenki Istenévé válik, magánember lesz belőle s kozmopolita... Hajdanán egy nép megtestesítője volt, egy nép erősségének, s mindazon agresszivitásnak és hataloméhségnek, ami egy nép lelkéből származott: most pedig csak a jó Isten csupán... Az Istenek számára valójában nincs más alternatíva: vagy a hatalom akarásának istenei – s ekközben népistenek lesznek –, vagy pedig a hatalom tehetetlenségéi – s ekkor lesznek szükségképpen jók...

17.

Ahol a hatalom akarása bármely formában elenyész, ott mindig van pszichológiai visszaesés, décadence is. A décadence istensége, legférfiasabb erényeitől és ösztöneitől megfosztva, most már szükségképpen átalakul a pszichológiailag visszamaradottak, a gyengék Istenévé. A gyengék persze önmagukat nem gyengéknek nevezik, hanem „a jóknak”... Az ember megérti – s még csak jelre sincs szüksége –, hogy egy jó és egy rossz Isten dualisztikus fikciója a történelem mely pillanataiban válik lehetségessé. Az alávetettekben ugyanaz az ösztön, amely saját Istenüket „önmagában vett Jóvá” zülleszt le, legyőzőik Istenéből a jó tulajdonságokat törli ki; uraikon úgy állnak bosszút, hogy azok Istenéből ördögöt csinálnak. – A jó Isten, éppen úgy, mint az ördög: a décadence két torzszüleménye. – Hogyan lehet még napjainkban is olyan mértékben engedményt tenni a keresztény teológusok együgyűségének, hogy velük együtt deklaráljuk: az istenfogalom továbbfejlődése „Izrael Istenétől”, a népistentől a keresztény Istenig, minden Jó foglalatáig – haladás? – De így tesz maga Renan⁹ is. Mintha Renan jogot formálhatna az együgyűségre! Hisz épp az ellenkezője az, ami szembetűnik. Ha az istenfogalomból kiiktatjuk a felemelkedő élet előfeltételeit s minden erőt, egyenességet, parancsolást és büszkeséget, ha e fogalom fokozatosan lesüllyed a megfáradtaknak kínált bot, a minden fuldoklónak odavetett mentőöv szimbólumává, ha a szűkölködők, bűnösök és betegek par excellence Istenévé válik, s hátra már csak az „üdvözítő”, „Megváltó” predikátuma marad, mint egyáltalában vett isteni predikátum: nos, egy ilyen átváltozás akkor vajon miről, szől? az isteninek egy ilyen megfogyatkozása? – Meg kell hagyni: „Isten országa” nagyobb lett ez által. Hajdanán csak népe volt neki, az ő „kiválasztott” népe. Időközben, akárcsak népe

maga, messzi földre ment, vándorútra kelt, s az óta nem is vesztegelt sehol: végül aztán mindenütt otthonosan érezte magát, ő lett a nagy kozmopolita – mígnem a maga oldalán tudta „a nagy többséget” és a földkerekség felét. De a „nagy többség” Istene, a demokrata az istenek között mindennek ellenére nem lett büszke pogány Istenné: zsidó maradt ő, a zugok Istene, valamennyi sötét sarok és hely, az egész földkerekség összes egészségtelen hajlékának Istene!... Világbirodalma – éppúgy, mint korábban – alvilág-birodalom, kórház, souterrain-birodalom,¹⁰ gettó-birodalom... S ő maga oly halovány, oly gyenge, oly décadent... Még a haloványak leghaloványabbikái is fölébe kerekedtek, a metafizikus urak, a fogalom-albinók. S ők addig szőtték körülötte hálójukat, mígnem – hipnotizáló mozgásaik révén – ő maga is pókká, metaphysicusszá vált. Most már, mint ilyen szötte meg újra a világot, önmagából – subspecie Spinozae –, most már ő változtatta át magát egyre áttetszőbbé és haloványabbá, „ideál” lett, „tiszta szellem”, „absolutum”, „magánvaló dolog”... Egy Isten, hanyatlása: Isten „magánvaló dologgá” válása...

18.

A keresztény istenfogalom – vagyis Isten, mint a betegek istene, Isten, mint pók, Isten, mint szellem – a legromlottabb istenfogalmak egyike, amihez a Földön valaha is eljutottak; az Isten-típus leszálló ágú fejlődésében talán ő mutatja a mélypontot. Isten, aki az élet, ellentettjévé korcsosult, ahelyett, hogy az élet felmagasztalása és örök igenje lenne! Isten, mint az élettől, a természettől, az élet akarásával szembeni gyűlölség hírnöke! Isten – az „evilági” mindennemű megrágalmazásának, s a „túlvilági”-ról szóló mindennemű hazugságnak a képlete! Istenben a Semmit istenítik, s a Semmi akarását szentesítik!...

19.

Az, hogy Észak-Európa erős fajai a keresztény Istent nem taszították el maguktól, valóban nem válik vallási képességük dicséretére – hogy most az ízlésről ne is szóljunk. A décadence ilyen beteges és kivénhedt torzszüleményével le kellett volna számolniuk. De átok ül rajtuk amiatt, hogy nem számoltak le vele: valamennyi ösztönükbe beleivódott a betegség, az öregkor s az ellentmondás – azóta nem alkottak egyetlen Istent sem! Jó két évezrede, hogy nyoma sincs már egyetlen új Istennek sem! Ami van, az még mindig – s mintegy jogszerűen fennállva, valamint az emberben honoló istenformáló erő, a creator spiritus ultimátumaként és maximumaként – a keresztény monotono-teizmus szájalomra méltó Istene! Hibrid romlás-képződmény, amely nullából, fogalomból és ellentmondásból áll, s melyben valamennyi décadence-ösztön, a lélek összes gyávasága és fáradsága megtalálja a maga szentesítését! – –

20.

Azzal, hogy a kereszténységet elítéljük, nem szeretnénk elkövetni semmiféle igazságtalanságot sem egy olyan rokon vallással szemben, amely, hívői számát tekintve, a kereszténységen még túl is tesz: a buddhizmussal szemben. Mint nihilisztikus vallás együvé tartoznak – mindkettő décadence-vallás –, ugyanakkor fölöttébb figyelemre méltó módon különböznek is egymástól. A kereszténység bírálója mély hálával tartozik az indiai tudósoknak azért, hogy e vallásokat most összehasonlíthatja. – A buddhizmus a kereszténységnél százszor realiztikusabb; – megvan benne az objektív és hűvös problémafelvetés tradíciója, egy évszázadokon át tartó filozófiai mozgalom után tűnik fel a színen, s „Isten” fogalmán már akkor túl vannak, mikor az megjelenik. A buddhizmus az

egyetlen tulajdonképpen pozitívista vallás, amit a történelem felmutat számunkra, még ismeretelméletében is (egy szigorú fenomenalizmus felől nézve –), már nem „a bűn ellen” hirdet harcot, hanem – maradéktalanul megadva a valóság jogát – „a szenvedés ellen”. Már maga mögött hagyja – s ebben mélyen más, mint a kereszténység – a morális fogalmakkal végzett öncsalást, vagyis saját szóhasználatommal élve: túl van jón és rosszon. – Az a két fiziológiai tény, melyeken nyugszik, s melyeket szemrevételez, az alábbi: először is az érzékek túlságosan is nagy ingerelhetősége, amely a fájdalom iránti kifinomult képességben mutatkozik meg, azután pedig egyfajta túlméretezett szellemiség, egy – fogalmakkal és logikai eljárásokkal – önmagát túlélte élet, melynek során a személyes ösztön a „személytelennel” szemben kárt szenved (– mindkettő olyan állapot, melyet legalábbis néhány olvasóm, az úgynevezett „objektívek”, hozzám hasonlóan tapasztalatból ismernek majd meg). E fiziológiai feltételek alapján valamiféle depresszió alakult ki: ez ellen lép fel, higiéniai szempontból, Buddha. Ellenszerű a szabad ég alatt eltöltött életet, a vándoréletet, az étkezést illetően pedig a mértékletességet és választékosságot ajánlja; elővigyázatosságot minden szeszes itallal szemben; hasonlóképpen elővigyázatosságot minden olyan affektussal szemben, amely epéssé tesz és vérforraló; ne gyötörjön semmiféle gond, sem önmagunkért, sem pedig másokért. Olyan elképzeléseket akar, melyek vagy nyugalommal töltenek el, vagy pedig felvidítanak – eszközöket ajánl arra, hogy elszokjunk a többiektől. A jószágot és a szívéllyességet úgy fogja fel, mint ami jó az egészségnek. Az imádkozás ki van zárva, éppúgy, mint az aszkézis; nincs kategorikus imperatívusz, s egyáltalán semmiféle kényszer, még a szerzetesi közösségben sem (– az ember újfent elhagyhatja azt –). Mindez eszközül szolgálna ama túlságosan is nagy ingerelhetőség erősítéséhez. Éppen ezért a másként gondolkodókkal szemben semmiféle harcot nem követel meg; tanítása semmi ellen sem védekezik oly erőteljesen, mint a bosszú, az ellenszenv, a ressentiment érzése ellen (– „a gyűlölséget nem gyűlölség szünteti meg”: így hangzik az egész buddhizmus megható refrénje...). S teljes joggal: pontosan ezek az affektusok azok, melyek a dietétikai alapszándékot illetően a leginkább egészségtelenek. Úgy indít harcot a szellemi kimerültség ellen, mellyel szembetalálja magát, s amely egyfajta túlságosan is nagy „objektivitásban” (azaz az egyéni érdek meggyengülésében, illetve a súlypont, az „egoizmus” elvesztésében) fejeződik ki, hogy még a szellemi érdekeket is erőteljesen a személyre vezeti vissza. Buddha tanításában az egoizmus köteleességgé lesz: egy „szükséges dolog”,¹¹ vagyis az, hogy te „miképpen szabadulsz meg a szenvedéstől” szabályozza és határolja be ezt az egész szellemi diétát (– e ponton talán arra az Athénire emlékeztethetünk vissza, aki a tiszta „tudományosság” ellen hasonlóképp szállt hadba, Szókratészre, aki a személyes egoizmust még a problémák birodalmában is a morál szintjére emelte).

21

A buddhizmus előfeltételei a következők: nagyon enyhe klíma, nagymérvű szelídség és szabadság a szokások területén és semmiféle militarizmus; továbbá hogy a mozgalom a magasabb, sőt, művelt rétegek körében honos. Az ember legfőbb célként a derűt, a nyugalmat akarja, s azt, hogy kioltódjanak a kívánságok, s célját el is éri. A buddhizmus nem olyan vallás, melyben pusztán törekszünk a tökéletességre: a tökéletesség maga a normális eset. –

A kereszténységben az alávetettek és az elnyomottak ösztönei kerülnek előtérbe: a legalacsonyabb rétegek keresik benne üdvösségüket. Időtöltésként, az unalom elleni

eszközként gyakorolják a bűn kazuisztikáját, az önkritikát és a lelkiismereti inkvizíciót; a kereszténységben (az ima révén) állandóan fenntartanak valamely érzést egy olyan hatalmassággal szemben, kinek neve „Isten”; ebben elérhetetlenek, ajándéknak, „kegyelemnek” számít az, ami a legmagasabb rendű. Itt még a nyilvánosság is hiányzik; a búvóhely, a sötét tér: keresztény dolog. Itt megvetik a testet, s a higiéniát, mint érzékiséget utasítják el; az egyház még a tisztaság ellen is védekezik (– a mórok kiűzése utáni első keresztény rendelet a nyilvános fürdők bezárására vonatkozott, ezekből egyedül Córdobaiban 270 volt). Keresztényi továbbá bizonyos fajta kegyetlenség-érzés megléte önmagunk és mások iránt; a gyűlölet a másként gondolkodókkal szemben; az üldözésre irányuló akarat. Az előtérben komor és izgató elképzelések állnak; a leginkább kívánt és a legmagasabb rendű nevekkel jellemzett állapotok pedig – az epilepszoid állapotok; a diétát úgy engedélyezik, hogy az kedvezzen morbid jelenségek kialakulásának, s az idegeket túlságosan felizgassa. Keresztényi a Föld uraival, a „nemesekkel” szembeni halálos gyűlölség – ami egyszersmind egy rejtett, titkos versengés (– átengedjük nekik a „testet”, mi csak a „lelket” akarjuk...). Keresztényi a szellemmel, a büszkeséggel, bátorsággal, szabadsággal, a szellem libertinageával szembeni gyűlölet; keresztényi az érzékekkel, az érzéki örömmel s egyáltalán az örömmel, mint olyannal szembeni gyűlölet...

22.

Midőn e kereszténység elhagyta szülőföldjét, a legalantasabb rétegeket, az antik világ alvilágát, s a hatalom keresése során a barbár népek közé ment, itt már nem megfáradt, hanem bensőleg elvadult és meghasonlott emberekkel került szembe – erős, ám félresikerült emberekkel. Az önelégedetlenség, a saját magunktól való szenvedés itt már nem a túlzott ingerelhetőségnek és a fájdalomra való képességnek tudható be, mint a buddhistáknál, hanem épp ellenkezőleg, annak a minden mértéket meghaladó váagnak, mely fájdalmat akar okozni, illetve annak, hogy a benső feszültséget ellenséges cselekedetekben és elképzelésekben kívánják levezetni. A kereszténységnek ahhoz, hogy uralomra tegyen szert a barbárok felett, barbár fogalmakra és értékekre volt szüksége; ilyenek: az elsőszülött feláldozása, a vér-ivás úrvacsorakor, a szellem és a kultúra megvetése; a kínvallatás, annak valamennyi – érzéki és nem-érzéki – formája; s a kultusz nagy pompája. A buddhizmus késői embereknek, jóságos, szelíd és szellemileg túlérlett fajoknak való vallás, kik túlságosan is könnyen éreznek fájdalmat (– Európa még távolról sem érett meg erre –): a buddhizmus visszavezeti őket a békéhez és a derűséghez, a diétához szellemi dolgokban, s bizonyos edzettséghez a testiekben. A kereszténység ragadozók fölött akar uralkodni; eszköze pedig az, hogy megbetegíti őket, – a meggyengítés: nem más, mint a megszelídítés, a „civilizálás” keresztény receptje. A buddhizmus vallás arra az esetre, ha a civilizáció lezárul és kimerül, a kereszténység előtt pedig még civilizáció sincs – ennek alapját bizonyos értelemben ő veti meg.

23.

A buddhizmus, ismételten hangsúlyozom, százszor hidegebb, őszintébb s objektívebb. Már nincs szüksége arra, hogy szenvedését s a fájdalom iránti képességét – a bűn értelmezésén keresztül – tiszteletre méltóvá tegye; – pusztán azt mondja, amit gondol: „én szenvedek”. A barbárnak ezzel szemben az önmagában vett szenvedés nem tiszteletre méltó dolog: először szüksége van egy értelmezésre, hogy beismerje: szenved (ösztöne inkább a szenvedés megtagadása, csendes elviselése felé irányítja). Az „ördög” szó ebben az

esetben valóságos jótéteménynek bizonyult: az ember egy mérhetetlenül hatalmas és félelmetes ellenséggel találta magát szembe – s így nem kellett, hogy szégyenérzete legyen a miatt, mert egy ilyen ellenségtől szenved. –

A kereszténység alapjaiban megtalálható néhány olyan kifinomult elem, ami a Kelethez tartozik. Mindenekelőtt tisztában van azzal, hogy önmagában véve teljesen közömbös, hogy valami igaz-e, az viszont mindennél fontosabb, hogy mennyiben, hiszik igaznak. Az igazság s a hit abban, hogy valami igaz: két teljesen különálló érdek-világ, két, szinte szöges ellentétben álló világ – és más-más úton jutunk is el mindkettőhöz. Tudván tudni erről – a bölcsét bölccsé Keleten szinte ez teszi: így értik ezt a brahminok, így Platón s az ezoterikus bölcsesség összes tanítványa. Ha például boldogság rejlik abban, hogy valaki a bűntől megváltottnak hiszi magát, akkor előfeltételként egyáltalán nincs szükség arra, hogy az illető bűnös legyen, hanem az kell, hogy bűnösnek érezze magát. Ha azonban mindenekelőtt a hitre, mint olyanra van szükség, akkor az ész, a megismerést, a kutatást kell rossz hírbe hozni: az igazsághoz vezető út ekkor tiltott úttá válik. – Az erős remény sokkal nagyobb életstimulus, mint bármiféle egyedi, valóban realizálódó boldogság. A szenvedőt olyan reménnyel kell kecsegtetni, melynek semmiféle valóság sem mondhat ellent – melyet semmiféle beteljesülés nem szüntet meg: a túlvilági reménnyel. (Épp e képessége – a boldogtalanok hitegetése – miatt számított a görögöknél a remény a legfőbb rossznak, a tulajdonképpeni álnok rossznak: a rossz dobozában ez maradt vissza). – Hogy a szeretet lehetősége meglegyen, Istennek személyként kell léteznie; s hogy a legalantasabb ösztönök is szót kaphassanak, Istennek fiatalnak kell lennie. A nők áhítatának kielégítésére egy szép szentet, a férfiakéra pedig egy Máriát kell előtérbe állítani. S mindezt azon előfeltétel mellett, hogy a kereszténység egy olyan területen akar uralomra szert tenni, ahol az Aphrodité- vagy az Adonisz-kultusz már meghatározta a kultusz fogalmát. A szeplőtelenység követelménye erősíti a vallásos ösztön hevesességét és bensőségességét – a kultuszt melegebbé, lelkesültebbé és érzéseiben mélyebbé teszi. – A szeretet az az állapot, melyben az ember leginkább látja úgy a dolgokat, ahogyan azok nincsenek. Az illuzórikus erő ekkor van a csúcsponton, s nem kevésbé a megédesítő és megdicsőítő erő. A szeretet állapotában az ember többet visel el, mint egyébként, mindent eltűr. Arról volt szó, hogy egy olyan vallást ötljenek ki, melyben lehet szeretni: ezzel túl vannak a legrosszabbon, ami az életben adódik – már nem is látják azt. – Ennyit a hit, remény és szeretet három keresztény erényéről:¹² én ezeket a három keresztény fondorlatnak nevezem. – A buddhizmus túl késői, túl pozitivistikus ahhoz, hogy ilyen módon legyen fondorlatos. –

24.

E ponton a kereszténység létrejöttének problémáját csak érintem. E probléma megoldásának első tétele a következőképpen hangzik: a kereszténységet egyes-egyedül abból a talajból eredeztetve lehet megérteni, melyből kisarjadt; – a kereszténység nem a zsidó ösztönrel szembeni ellenmozgalom, hanem annak következménye, továbblépő következtetés annak félelmet keltő logikájában. A Megváltó megfogalmazásában ez így hangzik: „Mert az idvesség a zsidók közül támadt”.¹³ – A második tétel pedig így: a galileai pszichológiai típusa még felismerhető, de már csak teljes elfajzásában (ez egyszerre jelent megcsönkítást és idegen vonásokkal való túlterhelést –) csak így volt képes szolgálni arra, amire használták – hogy tudniillik ő legyen az emberiség megváltójának típusa. –

A zsidóság¹⁴ a világtörténelem legkülönösebb népe, mivel – szembesülve a lét és nemlét kérdésével – a legfélelmetesebb tudatossággal a mindenáron való léteket helyezték előtérbe: ennek ára pedig mindennemű természet, minden természetesség, minden realitás, az egész belső – valamint a külső – világ gyökeres meghamisítása volt. Mindama feltétel ellenében határozták meg magukat, melyek között egy nép mindaddig élhetett s szabad volt élnie; magukból kiindulva egy olyan fogalmat alkottak meg, amely a természetes feltételekkel éles ellentétben áll, – a vallást, a kultuszt, a morált, a történelmet, a pszichológiát – egyiket a másik után s jóvátehetetlen módon – átfordították azok természetes értékeinek ellentétébe. Ugyanezzel a jelenséggel még egyszer találkozunk; kimondhatatlanul felnagyított arányokban ugyan, de mégis csak, mint másolattal: – a keresztény egyházból, „a szent néphez” hasonlóan, hiányzik az eredetiség igénye. Ám a zsidóság, épp ez által lett a világtörténelem legvégzetesebb népe: a későbbi korokra gyakorolt hatásuk oly mértékben meghamisította az emberiséget, hogy manapság zsidóellenes módon érezhet még a keresztény is, anélkül, hogy belátná: önmaga a legvégső zsidó fejlemény.¹⁵

„A morál genealógiája” című művemben első ízben mutattam be – pszichológiai szempontból – egy nemes morál s egy ressentiment-morál egymással szöges ellentétben álló fogalmát; ez utóbbi az előbbivel szembeni Nem-ből eredt: de teljes egészében ez a zsidó-keresztény morál. Ahhoz, hogy Nem-et tudjunk mondani mindarra, amit az élet felemelkedő mozgása, amit a jól sikerült mivolt, a hatalom, a szépség s az önigenlés mutat a Földön, a ressentiment e ponton géniusszá vált ösztönének ki kellett találnia egy másik világot, melyből ama életigenlés olyannak tűnt, mint ami rossz s önmagában elvetendő. Ha pszichológiai szempontból nézzük, a zsidó nép a legszívósabb életerő népe, amely, lehetetlen feltételek közé kerülve, saját elhatározásából, az önfenntartás követelte legmélyebb fondorlattal fogja pártját valamennyi décadence-ösztönnek, – de nem azért, mintha ezen ösztönök uralma alá került volna, hanem azért, mert bennük olyan hatalomra tett szert, mellyel érvényesülni képes „a világgal” szemben. A zsidók valamennyi décadent ellentettjei: egészen a szemfényvesztésig menően annak kellett mutatkozniuk, tudniuk kellett, hogy a színészi zsenialitás non plus ultra-jával hogyan állítsák magukat mindennemű décadence-mozgalom élére (– Pál kereszténységeként –), hogy olyasvalamit alkossanak meg magukból, ami az élet bármely igent-mondó pártjánál erősebb. A zsidóságban és a kereszténységben hatalomra vágyó emberfajta, a papi fajta számára a décadence eszköz csupán: ennek az emberfajtának életfontosságú érdeke, hogy az emberiséget beteggé tegye, s hogy a „jó” és „rossz”, az „igaz” és „hamis” fogalmát egy életveszélyes és a világot rágalmozó értelemben fordítsa át.

25.

Izráel történelme – mint a természetes értékek minden-nemű denaturalizálásának tipikus történelme felbecsülhetetlen értékkel bír: e vonatkozásban öt tényre utalok. A dolgok összességével eredetileg, mindenekelőtt a királyság korában, Izráel is helyes, azaz természetes viszonyban állt. Jahvéja a hatalom-tudat, az önmagukban lelt öröm és a saját magukban bízó remény kifejeződése volt: tőle várták a győzelmet és az üdvösséget, általa bíztak a természetben, hogy megadja azt, amire a népnek szüksége van – mindenekelőtt az esőt. Jahve Izráel Istene, következésképpen az igazságosság Istene: mindegyik hatalmon lévő népnek ez a logikája, s e vonatkozásban a lelkiismeretük is tiszta. Valamely nép önigenlésének e két sajátossága az ünnepi kultuszban fejeződik ki: hálások a jósnak,

mely a csúcra segítette őket, hálásak az évszakok évenkénti körforgásáért és minden áldásért az állattenyésztésben és a földművelésben. – Hosszú időn át ez az állapot volt az eszmény, még az után is, hogy sajnálatos módon véget vetettek neki: az anarchia belülről, az asszírok pedig kívülről. A nép azonban, mint leghőbb vágyát, megőrizte egy olyan király ábrándképét, aki jó katona és egyben szigorú bíró: de mindenekelőtt olyan tipikus próféta (vagyis az adott pillanat kritikusa és satírikusa), mint Ézsaiás. – Azonban minden remény beteljesületlen maradt. Az elaggott Isten már mit sem tudott abból, amire hajdanán képes volt. El kellett volna engedni őt. S e helyett mi történt? A fogalmát változtatták meg – a fogalmát denaturalizálták: ezen az áron őrizték meg. – Jahve, az „igazságosság” Istene – már nincs egységben Izráellel; Isten már nem feltétlen kifejeződése a nép önérzetének... Fogalma eszközzé válik a papi agitátorok kezében, akik immáron minden szerencsét, mint jutalmat, minden balszerencsét, mint az Istennel szembeni engedetlenséget megtorló büntetést, „mint bűnt” interpretálnak: egy állítólagos „erkölcsi világrend” leghazugabb interpretációs módja ez, mellyel az „ok” és „okozat” természeti fogalma végérvényesen a feje tetejére állt. Ha már a jutalom és büntetés révén a természeti kauzalitás kiüzetett a világból, akkor egy természetellenes kauzalításra van szükség, a többi természetellenesség aztán már jön magától. Egy olyan Isten, aki követel – egy olyan Isten helyett, aki segít, aki utat mutat, s aki lényegében nem más, mint szó, a bátorság és önbizalom mindahány sikeres megnyilvánulásának szava... A morál már nem az élet- és növekedési feltételek kifejeződése, s már nem annak legalapvetőbb életösztöne, hanem olyasvalami, ami absztrakttá vált, s az élet ellentéte lett – a morál, mint a fantázia alapvető megrontása, mint a dolgokra vetett „gonosz pillantás”. Mi a zsidó és mi a keresztény morál? Az ártatlanságától megfosztott véletlen; a „bűn” fogalmával beszenyezett balszerencse; a jó közérzet, mint veszély, mint „kísértés”; a lelkiismeret férgétől megmértelyezett fiziológiai rosszkedv.

26.

Meghamisított istenfogalom; meghamisított morálfogalom; – a zsidó papság nem állt meg ezen a ponton. Ha Izráel egész történelmét nem lehetett használni: ki vele! Ezek a papok hozták létre a hamisítás ama csodaművét, melynek dokumentuma – a Biblia jó része: párját ritkító gúnnnyal vallási nyelvezetbe fordították át saját népük múltját, minden hagyománynak s minden történeti realitásnak fittyet hányva, azaz amit létrehozta belőle, az egy Jahvéval szemben elkövetett bűn – és büntetés –, illetve a Jahve iránti jámborság – és az ezért járó jutalom – ostoba üdvmechanizmusa. A történelemhamisítás e roppant szégyenteljes aktusát sokkal fájdalmasabbnak éreznék akkor, ha évezredek egyházi történelemértelmezése nem tett volna bennünket csaknem teljesen érzéketlenné a becsületesség követelményével szemben in historicis. A filozófusok kezére játszottak az egyháznak: „az erkölcsi világrend” hazugsága végigvonul a modern filozófia fejlődésének egészén is. Mit jelent az „erkölcsi világrend”? Azt, hogy egyszer s mindenkorra létezik egy isteni akarat arra nézve, hogy az ember mit köteles megtenni s mit nem; s azt, hogy egy nép s egyén értékét annak alapján mérik, hogy mennyire hajlandó engedelmessé válni Isten akaratának; továbbá azt, hogy Isten akarata valamely nép illetve egyén sorsában igazolódik – Isten az uralkodó, vagyis a büntető és jutalmazó akarat, s hogy mikor melyik, az az engedelmesség mértékétől függ. A realitás – szemben e szájalomra méltó hazugsággal – az alábbiakat jelenti: egy parazita emberfajtát, aki az összes egészséges életmegformálás kárára tenyészik, a papot, aki Isten nevével visszaél: a dolgok ama állapotát, melyben a dolgok értékét a pap határozza meg, s ezeket „Isten Országának” nevezi, azokat az

eszközöket pedig, melyek révén elérhető vagy fenntartható egy ilyen állapot, „Isten akaratának”; hidegvérű cinizmussal azon méri le a népek, korszakok s az egyének értékét, hogy használtak-e a papi hatalom-túltengésnek, vagy akadályozták azt. Figyeljük meg őket munka közben: a zsidó papoknál Izráel történelmének nagy korszaka átváltozott a hanyatlás korává; a babiloni fogság, a balsors hosszú évei átváltoztak örök büntetéssé, mégpedig válaszként ama nagy korszakra – ama korra, amikor a pap még nem volt senki és semmi... Izráel történelmének hatalmas, nagyon szabad beállítottágú alakjaiból, a mindenkori igénynek megfelelően, nyomorúságos fejbólintó álszenteket vagy „istenteleneket” csináltak, s valamennyi nagy esemény pszichológiáját „az Istennel szembeni engedelmesség vagy engedetlenség” idióta képletévé egyszerűsítették le. – Az ezután következő lépés: ismertnek kell lennie „Isten akaratának”, azaz a papi hatalom fennmaradását biztosító feltételeknek – e célból egy „kinyilatkoztatásra” van szükség. Egyszóval: kell egy nagy irodalmi hamisítás, felfedeznek majd egy „Szentírást” – s ezt mindenféle hieratikus pompa, vezeklések s a messi időkbe nyúló „bűn” feletti jajveszékelés közepette teszik közzé „Isten akarata” szilárdan megvolt már régóta: minden balszerencsének az az oka, hogy elidegenedtünk a „Szentírástól”... „Isten akarata” már Mózesnek megnyilatkozott... S mi történt ezután? A pap, erőnek erejével és pedáns módon, bekalkulálva az őt megillető egészen nagy és kis adományokat is, (hogy a legízletesebb hús darabokról meg ne feledkezzünk: a pap ugyanis beefsteak-evő), egyszer és mindenkorra megfogalmazta azt, hogy ő mit akar magának, vagyis „mi Isten akarata”... Ettől kezdve az élet minden dolga úgy rendeződik el, hogy a pap nélkülözhetetlen mindenütt; a szent parazita megjelenik az élet valamennyi természetes eseményénél, születésnél, házasságnál, betegségnél, halálnál hogy az áldozatról („az étkezésről”) ne is szóljunk; teszi ezt azért, hogy denaturalizálja – az ő szavajárásával: „szentesítse” – mindezt... Ezt kell ugyanis megérteni: a pap parazitizmusa minden természetes szokást, minden természetes intézményt (államot, bírósági rendtartást, házasságot, beteg- és szegénygondozást), az összes követelményt, melyet az életösztön parancsolt, röviden mindazt, ami értékét önmagában hordja, értéktelenné, értékellenessé tette: utólagos szentesítésre van szükség – egy értékátruházó hatalomra, amely az e dolgokban levő természetet tagadja, s amely épp ennek révén alkot értéket... A pap értékteleníti, szentségteleníti a természetet: ez az ára már annak is, hogy egyáltalán létezik. – Az Istennel, azaz a pappal, a „törvénnyel” szembeni engedetlenség most ráragasztják a „bűn” nevet; az eszközök, melyek arra szolgálnak, hogy újból „megbéküljünk Istennel”, olyan eszközök, melyek – ahogy várható – csak még ereőteljesebben garantálják a papnak való alávetettséget: A „megváltás” csak a paptól jöhet... Pszichológiai szempontból nézve a „bűnök” minden papi módon megszervezett társadalomban nélkülözhetetlenek: ezek a hatalom tulajdonképpeni emeltyűi, a pap a bűnökből él, szüksége van arra, hogy „bűnöket kövessenek el”... A legfőbb tétel így hangzik: „Isten megbocsát annak, aki vezekel” – magyarán: annak, aki aláveti magát a papnak. –

27.

Egy ilyen kifejezetten hamis talajon, ahol minden természet, mindennemű természetes érték s minden realitás ellentétben állt az uralkodó osztály legmélyebb ösztöneivel, szökkent szárba a kereszténység, vagyis egy olyan forma, amely halálos ellensége a realitásnak, s melyet eddig még sohasem haladtak meg. A „szent nép”, amely a dolgok számára csakis pap-értékeket és pap-szavakat tartott fenn, s amely végletes és rémisztő következetességgel „szentségtelenként”, „világként”, „bűnként” taszított el magától

mindent, aminek még maradt hatalma a Földön – nos, épp e nép egy olyan végső formulát állított ösztöne elé, amely logikus volt egészen az önfelszámolásig menően: mint kereszténység még a realitás legvégső formáját, a „szent népet”, a „kiválasztott népet”, azaz magát a zsidó realitást is tagadta. Az eset a maga nemében elsőrendű: az a kis lázadó mozgalom, melynek megkeresztelése a Názáreti Jézus nevével történik, újra csak a zsidó ösztön kifejeződése – másként szólva azé a papi ösztöné, amely a papot, mint realitást már nem viseli el; egy még elvontabb létforma s egy még valótlanabb világlátomás agyszüleménye, mint amelyet egy egyházi szervezet egyébként is magában foglal. A kereszténység tagadja az egyházat...

Nem látom azt, hogy a lázadás – aminek előidézőjét Jézusban látták, avagy tévesen látták – mi más ellen irányult akkor, ha nem a zsidó egyház ellen, az „egyház” szót itt pontosan a mai értelmének megfelelően használjuk. Lázadás volt ez „a jók és igazak”, „szent Izráel”, s a társadalom hierarchiája ellen – nem azok romlottsága, hanem a kaszt, a privilégium, a berendezkedés, a forma ellen; hitetlenség volt a „magasabbrendű emberek”-kel szemben, a Nem hangoztatása mindazzal kapcsolatban, ami papi vagy teológiai volt. Ám épp a hierarchia, ami ezzel, ha csak egy pillanatra is, kérdéssé vált, képezte azt a cölöpépítményt, melyen a zsidó nép, a „víz”-től körülvéve, még egyáltalán fenn tudott maradni, ez volt fennmaradásának fáradtságosan kiharcolt végső lehetősége, önálló politikai létezésének reziduuma: egy olyan támadás, amely ez ellen irányult, a legmélyebb népi ösztön, a Földön valaha létezett legszívósabb népi életakarat ellen irányuló támadás volt.

S ez a szent anarchista, aki a zsidóságon belül az alantas népréteget, a kitzsítottakat és „bűnösöket”, a csandálát a fennálló renddel szembeni ellenszegülésre szólította fel – mégpedig, ha hihetünk az Evangéliumoknak, olyan szókimondóan, hogy még ma is Szibériába jutna –, politikai bűnöző volt, már amennyire politikai bűnözők egy abszurd politikamentes közösségben egyáltalában lehetségesek. Ez juttatta őt a keresztre: ennek bizonyítéka a kereszten található felirat. Saját bűnéért halt meg – minden alapot nélkülöz az az állítás, bármilyen gyakran hangoztassák is, hogy mások bűnéért halt meg.

28.

Teljesen más kérdés az, hogy Jézus vajon tudatában volt-e egy ilyen ellentétnek – avagy esetleg csak érezték benne ezt az ellentétet. S e ponton érintem először a Megváltó pszichológiájának problémáját. – Bevallom, ritka azon könyveknek a száma, melyeknek olvasása számomra oly nehézségeket jelent, mint az Evangéliumoké. E nehézségek más jellegűek, mint azok, melyeknek kimutatását a német szellem tudós kíváncsisága úgy ünnepelte, mint egyik legfeledhetetlenebb diadalát. Rég elmúlt már az az idő, amikor – akárcsak minden fiatal tudós s valamely ügyes lassúsággal dolgozó dörzsölt filológus – én is élvezetet leltem a párját ritkító Strauss munkájában. Akkoriban húszesztendő voltam:¹⁶ ehhez most túl komoly vagyok. Ugyan mit törődöm a „hagyomány” ellentmondásaival? S egyáltalán, hogyan nevezhetünk szent legendákat „hagyománynak”? A szentek történetei az egyáltalában létező legkétértelműbb irodalmat jelentik: ezekre alkalmazni a tudományos módszereket, amikor egyébként semmiféle kútfő nem áll rendelkezésünkre, számomra eleve elhibázottnak tűnik – pusztán tudós semmittevésnek...

29.

Ami engem foglalkoztat, az a Megváltó pszichológiai típusa. Ez ugyanis az Evangéliumok ellenére is benne foglalathatik az Evangéliumokban, legyenek azok bármennyire megcsonkítva vagy éppen idegen vonásokkal megterhelve: ahogyan Assisi Szent Ferenc típusa is megőrződik a róla szóló legendákban – még hozzá e legendák ellenére. Nem annak az igazságáról van szó, hogy mit tett, mit mondott s tulajdonképpen hogyan halt meg: hanem arról a kérdésről, hogy típusa vajon elképzelhető-e még, s hogy „áthagyományozódott”-e. – Az általam ismert próbálkozások, melyek arra irányulnak, hogy az Evangéliumokból még egy „lélek” történetét is kiolvassák, az én szememben egy undorító pszichológiai könnyelműség bizonyítékainak tűnnek. Renan úr, e pojáca in psychologicis, Jézus típusának magyarázatához azt a két legalkalmatlanabb fogalmat vezette be, ami egyáltalán csak elképzelhető: a zseni fogalmát, valamint a hőst („héros”). De ha van valami, ami velejéig antievangelikus, akkor a hős fogalma az. Ösztönné itt pontosan az vált, ami minden küzdelem s a bármiféle harcban való önmegtapasztalás ellentéte: a szembeszállás képtelenségéből lesz itt morál („ne álljatok ellene a gonosznak”:¹⁷ az Evangéliumok legmélyebb mondása, bizonyos értelemben ezek kulcsa), boldogság a békében, a jámborságban, az ellenségeskedésre való képtelenségben. Mit jelent az „örömhír”? Az igaz élet, az örök élet megtaláltatott – ez nem ígélet, itt van, bennetek van, mint élet a szeretetben, a félretolás és a kizárás, a distancia nélküli szeretetben. Mindenki Isten gyermeke – semmi olyan sincs, amit Jézus egyedül önmaga számára venne igénybe –, s mint Isten gyermeke mindenki egyenlő egymással... Hőst csinálni Jézusból! – S micsoda félreértésről tanúskodik már az a szó maga is, hogy „zseni”! Abban a világban, melyben Jézus él, az égvilágon semmi értelme sincs egész fogalmiságunknak, a „szellem” kultúrfogalmának. A fiziológus szabatoságával szólva itt egy egészen másfajta szó lenne inkább helyénvaló: mégpedig az a szó, hogy idióta.¹⁸ Ismerjük a tapintási érzék beteges ingerelhetőségének olyan állapotát, amely visszaretten egy szilárd tárgy mindennemű érintésétől és megragadásától. Fordítsunk át egy ilyen fiziológiai habitust annak végső következményébe – ösztönszerű gyűlölet ez mindennemű realitással szemben, menekülés a „megragadhatatlanba”, a „felfoghatatlanba”, akarat, amely szemben áll minden formulával, minden idő- es térfogalommal, mindazzal, ami szilárd, ami szokás, intézmény, egyház; egy olyan világban való otthonlét, amely már semminemű realitással sem érintkezik, egy már csak „benső” világ, „igaz” világ, „örök” világ... „Imé az Isten¹⁹ országa ti bennetek van.” ...

30.

Ösztönszerű gyűlölet, a realitással szemben: következik ez egy olyan szélsőséges szenvedés- és ingerelhetőségi képességből, amely már egyáltalán nem akarja azt, hogy „megérintsék”, mivel túlságosan erősen érzékel mindennemű érintést.

Ösztönszerű kizárása ez minden ellenszenvnek, minden ellenségeskedésnek illetve minden határnak és távolságnak az érzelemben: következménye egy szélsőséges szenvedés- és ingerelhetőségi képességnek, amely minden szembeszállást elviselhetetlen kellemetlenségnek (azaz károsnak, az öfenntartási ösztön által ellenzett dolognak) érez, már a szembeszállás szükségességét is; s az üdvösséget (az örömet) egyedül abban ismeri fel, hogy már semmivel és senkivel, sem a gonosszal, sem a gonosztevővel szemben nem tanúsít ellenállást – a szeretet az egyetlen, végső életlehetőség...

Ez az a két fiziológiai realitás, amelyen, s amelyből a megváltástán kisarjadt. E megváltástán én a teljességgel morbid alapú hedonizmus kifinomult továbbfejlődésének nevezem. Igen szoros a rokonság közte s az epikureizmus, a pogányság megváltástana között, jóllehet ehhez jelentős mértékben hozzáadódik a görög vitalitás és idegi energia. Epikurosos tipikus décadent: ezt én ismertem fel benne először. – A fájdalomtól, mi több, a végtelenül kicsiny fájdalomtól való félelem – egyáltalában nem is torkollhat másba, csak egy szeretetvallásba...

31.

A problémát illető válaszom előre megadtam. Válaszom előfeltétele az, hogy a Megváltó típusa számunkra csak egy erősen eltorzult formában őrződött meg. Ez a torzulás önmagában véve nagyon is valószínű: egy ilyen típus több okból adódóan sem maradhatott tiszta s egész, vagyis hozzátoldásoktól mentes. A környezet, melyben e különös figura mozgott, minden bizonnyal éppúgy nyomokat hagyott rajta, mint ahogy az első keresztény közösségek történelme és sorsa: a típus ebből adódóan, visszamenőleg, oly vonásokkal gazdagodott, melyet csak a háborúk és a propagandacélok tesznek érthetővé. Ama sajátságos és beteg világban, melybe az Evangéliumok vezetnek be minket – egy olyan világban, melyet mintha csak egy orosz regényből vettek volna, s melyben, úgy tűnik, a társadalmi számkivetettség, az idegbántalom és egyfajta „gyerekes” idiotizmus ad egymásnak randevút – e típusnak minden körülmények között el kellett durvulnia: e teljességgel szimbólumokba és érthetelenségekbe merült létet különösen az első tanítványok fordították át a maguk nyersességébe a célból, hogy egyáltalán megértsenek belőle valamit –, e típus csak azután létezett számunkra, hogy hozzáillesztették az ismertebb formákhoz... A próféta, a Messiás, a jövőbeni bíró, az erkölcstanító, a csodatévő, Keresztelő Szent János – megannyi alkalom arra, hogy a típust félreismerjük... Végezetül ne becsüljük le minden nagy, s különösképpen szektáriánus imádat propriumát:²⁰ ez az imádott lényből kitörli az eredeti, gyakran fájdalmasan idegen vonásokat és idioszinkráziákat – már látni sem látja azokat. Sajnálunk kellene, hogy e fölöttébb érdekes décadent közelében nem élt egy Dosztojevszkij; vagyis egy olyasvalaki, aki érzékelni tudta volna a kifinomult, a beteges és a gyerekes ilyesfajta elegyének megkapó varázsát. S egy végső szempont: e típus, mint décadence-típus, sajátságos sokféleségből és ellentmondásosságából összeszöve ténylegesen létezhetett volna: ennek lehetőségét teljes egészében kizárni nem lehet. Mégis minden ez ellen szól: jelen esetben épp a hagyománynak kellene figyelemre méltóan hűnek és objektívnek lennie: okunk van azonban arra, hogy az ellenkezőjét tételezzük fel. Mindeközben tátongó a szakadék a hegyek, tavak és a mezők prédikátora – kinek megjelenése úgy hat, mint Buddháé egy Indiától nagyon is különböző talajon –, valamint a támadás ama fanatikusa, a teológus illetve a pap halálos ellensége között, akit Renan rosszindulata úgy magasztalt, mint „le grand maitre en ironie”.²¹ Én a magam részéről nem kételkedem abban, hogy a bőséges mértékű epe (még hozzá az esprit-é) csak a keresztény propaganda felzaklatott állapota miatt rakódott rá a Mester típusára: túlon túl is jól ismerjük valamennyi szektáriánus gátlástalanságát, hogy Mesterüket saját ergológájukhoz idomítsák hozzá. Midőn az első közösségnek szüksége volt egy ítélő, perlekedő haragvó s rosszindulatúan szórszálhasogató teológusra, – a teológusok ellenében. –, akkor saját szükségletei szerint alkotta meg teljességgel Istenét: mint ahogyan tétovázás nélkül a szájába adták ma antievangélikus

fogalmakat is, melyek nélkül immáron nem tudtak megenni: ilyen fogalmak a „második eljövétel”, az „utolsó ítélet” s mindennemű időbeli elvárás és ígéret. –

32.

Újfent hangsúlyozom: tiltakozom az ellen, hogy a Megváltó típusába beemeljük a fanatikust: az impérieux szó, melyet Renan alkalmaz, a típust már önmagában megsemmisíti. Az „örömhír” épp az, hogy nincsenek többé ellentétek; a Mennyek Országá a gyermekeké; a hit, amely ebben hangot kap, nem olyan hit, melyhez harcolva jutottak el, – kezdetektől fogva jelen van, ez úgymond a szellemibe visszahátrált gyermekesség. Az elhúzódó és a test kifejlődését késleltető pubertás, mint a degeneráció kísérőjelensége ismert dolog, legalábbis a fiziológusok számára. – Egy ilyen hit nem haragszik, nem tesz szemrehányást, nem védekezik: nem ránt „kardot”²² – sejtelve sincs arról, hogy egy nap mennyiben lenne képes vizályt szítani. Sem csoda, sem jutalom vagy ígéret, sőt még „az Írás révén” sem igazolja önmagát: minden egyes pillanatban ő saját maga csodája, saját jutalma, ígérete, „Isten Országá”. E hit nem is formulázza meg önmagát – él, szembeszegül a formulákkal. A környezet, a nyelv s az előképzettség véletlenszerűsége természetesen meghatározza a fogalmak bizonyos körét: a legkorábbi kereszténység csakis zsidó-szemita fogalmakat alkalmaz (idetartozik az evés és ivás az úrvacsorán; ama fogalom, mellyel – csakúgy, mint mindazzal, ami zsidó – az egyház oly rosszul élt vissza). De óvakodjunk attól, hogy ebben többet lássunk jelbeszédnél, szemiotikánál s példázatokra való alkalomnál! Ezen antirealista számára a szólás lehetőségének egyenesen előfeltétele, hogy egyetlen szó sem kap szó szerinti értelmet. Az indiaiak között ő Sankhya-fogalmakat,²³ kínaiak között pedig Lao-ce²⁴ fogalmait használná – a nélkül azonban, hogy ennek során bármilyen különbséget érezne. – Ha némi toleranciával használjuk a kifejezést, Jézust „szabad szellemnek” nevezhetnénk – ő semmire sincs tekintettel, ami szilárd: a szó öl, s mindaz, ami szilárd, öl. Az „élet” fogalma, tapasztalata, azon az egyedüli módon, ahogyan ő ismeri, ellenáll mindennemű szónak, formulának, törvénynek, hitnek, dogmának. Ő pusztán a legbensőbből beszél: „élet” vagy „igazság” vagy „fény”²⁵ az ő szava arra, ami a legbensőbb – minden egyéb, a valóság egésze, a természet egésze, s maga a nyelv is pusztán jel- vagy hasonlatértékű a számára. – E ponton egyáltalán nem szabad rossz vágányra siklani, bármilyen nagy is a keresztény, akarom mondani az egyházi előítéletben rejülő csábítás: egy ilyen par excellence szimbolika kívül áll mindennemű valláson, kultuszfogalmon, történelmen, természettudományon, világtapasztaláson, ismereten, politikán, pszichológián, könyvön, művészetben – az ő „tudása” épp tiszta balgaság arra nézve, hogy valami efféle létezik. A kultúrát még hallomásból sem ismeri, ellene semmiféle harcot nem tart szükségesnek – s még csak nem is tagadja... Ugyanez érvényes az államra, az egész polgári rendre és társadalomra, a munkára, a háborúra – sohasem volt oka arra, hogy tagadja „a világot”, és soha nem volt fogalma a „világ” egyházi fogalmáról se... Épp a tagadás az, ami teljességgel lehetetlen számára. – Hasonlóképp hiányzik a dialektika, hiányzik az az elképzelés, hogy valamely hit, valamely „igazság” megokolások révén bizonyítható (– az ő bizonyítékai benső „fények”, benső örömezzések és önigenlések, hamisítatlan „erőbizonyítékok” –). Egy ilyen tannak még ellentmondani sem lehet; egyáltalán nem érti meg, hogy más tanok is vannak, illetve lehetnek, semmilyen szembenálló véleményt nem képes elképzelni... S ahol rábukkan valami ilyenre, ott a lélek legmélyéről fakadó részvétellel fog sajnálkozni a „vakságon” – ő ugyanis látja a „fényt” –, de nem lesz semminemű ellenvetése...

33.

Az „Evangélium” pszichológiájának egészéből hiányzik a bűn és a büntetés fogalma; de hasonlóképpen a jutalomé is. A „bűn” – illetve bármiféle distancia, ami Isten és az ember között áll fenn – eltöröltetett – épp ez az „öröm hír”. Az üdvösséget nem ígérik, nem kötik feltételekhez az az egyedüli realitás – minden egyéb pusztá jel, hogy erről szóljon...

Egy ilyen állapot következménye egy új gyakorlatba, a tulajdonképpeni evangéliumi gyakorlatba vetül ki. A keresztényt nem „hit”-e különbözteti meg: a keresztény cselekszik, abban más, hogy másként cselekszik. Sem szóban, sem a szívében nem áll ellen annak, aki vele szemben rossz. Nem tesz semmiféle különbséget külföldiek és honfitársak, zsidók és nem-zsidók között („a felebarát” voltaképpen a hittárs, a zsidó). Senkire sem haragszik, senkit sem becsül le. Bíróságokon nem látni, s nem is veszi igénybe azokat („nem esküszik”). Semmilyen körülmények között nem válik el asszonyától, még akkor se, ha az hűtlennek bizonyult. – Alapjában véve mindez egyetlen tétel, mindez egy ösztön folyamánya.²⁶

A Megváltó élete ez a gyakorlat volt, nem egyéb – halála sem volt más... Már semmiféle formulát, semmiféle rítust nem tartott szükségesnek az Istennel való érintkezéshez – még az imát sem. Leszámolt az egész zsidó bűnbánat- és kiengesztelés-tannal; tudja, hogy csupán az élet gyakorlata az, melynek révén az ember „isteninek”, „üdvözültnak”, „evangélikusnak” s mindenkor „Isten gyermekének” érzi magát. Istenhez nem a bűnbánat, nem „a megbocsátásért könyörgő ima” vezet: hanem egyes-egyedül az evangéliumi gyakorlat, épp ez „Isten”. – Amivel az Evangélium leszámolt, az a „bűn”, a „bűnök megbocsátása”, a „hit”, a „hit általi megváltás” fogalmainak judaizmusa volt – az „örömhír”-ben az egész zsidó egyháztan megtagadtatott.

Annak mély ösztöne, hogy miképp kell élni ahhoz, hogy magunkat „a mennyekben” s az „örökkévalóságban” érezzük, miközben az ember korántsem „érzi magát a mennyekben” minden más magatartásformában: nos, egyedül ez a „megváltás” pszichológiai valósága. – Egy új életmód ez, s nem egy új hit...

34.

Ha valamit is megérték e nagy szimbolistából, akkor ez az, hogy mint valóságokat, mint „igazságokat” csakis a bensővalóságokat vette figyelembe – s hogy azt, ami ezen túl maradt, vagyis minden természeti, időbeni, térbeni s történeti elemet csakis úgy fogott fel, mint jelet, mint példázatokra való alkalmat. Az „Emberfiának” fogalma nem konkrét személy, aki a történelemhez hozzátartozik, nem valamiféle egyedi s egyszeri lény, hanem „örök” tényszerűség, egy, az időfogalomtól eloldott pszichológiai szimbólum. Ugyanez érvényes újfent s a legmagasabb rendű értelemben e tipikus szimbolista Istenére, „Isten Országára”, a „Mennyek Országára” s „Isten gyermekségére”. Nincs semmi keresztényietlenebb, mint azok az egyházi nyersességek, melyek Istenről, mint személyről, „Isten Országának”, eljövételéről, valamely túlvilági „Mennyországról”, „Isten Fiáról”, a Szentháromság második személyéről szólnak. Mindez oly kevésbé illik rá, mint – elnézést a kifejezésért – ahogy egy szálla passzol a szemhez, s oh, micsoda szemhez! az Evangélium szeméhez; világtörténelmi cinizmus ez a szimbólum kigúnyolásában... De ugyancsak magától értetődő, hogy mit is érintünk az „Atya” és a „Fiú” jelekkel – noha elismerem, hogy nem mindenki számára: a „Fiú” szó azt fejezi ki, amit a minden dolgok általános megdicsőülésének érzésébe való belépés (az üdvösség) jelent, az „Atya” szó pedig magát ezt az érzést, az örökkévalóság s a végső tökélyre jutás érzését. – Szégyellem magam, ha

eszembe jut, hogy e szimbolizmussal mit művelt az egyház: vajon nem helyezett egy Amphitryon-történetet²⁷ a keresztény „hit” küszöbére? S egy dogmát a „szeplőtelen fogantatásról” még a tetejébe?... Ám ezzel, a fogantatáson szeplőt, ejtett, –

A „Mennyország” a szív állapota – nem olyasvalami, ami „a Föld felett” van vagy „a halál után” jó el. A természetes halál fogalma teljesen hiányzik az Evangéliumból: a halál nem híd, nem átmenet, azért hiányzik, mert egy egészen másfajta, pusztán látszólagos, pusztán a jelek céljából hasznavehető világhoz tartozik. A „halál órája” nem keresztény fogalom – az „óra”, az idő, a fizikai élet és annak válságai egyáltalán nem léteznek az „örömhír” tanítója számára... Az „Isten Országá” nem olyasvalami; amire az ember vár; annak nincs tegnapja, nincs holnaputánja, s nem „évezredek” múlva jön el... ez a szív tapasztalata; mindenhol van, s sehol sincs...

35.

Ez az „örömhírhozó” úgy halt meg, ahogyan élt, ahogyan tanított – s nem azért, hogy „megváltsa az embereket”, hanem azért, hogy megmutassa, hogyan kell élni. A gyakorlat, az, amit hátrahagyott az emberiségnek: magatartását a bírók előtt, a fogdmegek, a vádlók előtt s mindenféle gyalázkodással és gúnyolódással szemben – magatartását a kereszten. Nem áll ellen, nem védelmezi jogait, egyetlen olyan lépést sem tesz, amely megvédené őt a legrosszabbtól, sőt követeli azt... Kér, szenved és szeret azokkal, és azokban, akik rosszat tesznek vele. A szavak, amelyeket a kereszten a latorhoz intézett, magukban foglalják az egész Evangéliumot. „Ez valóban egy isteni ember volt, «Isten gyermeke»,” – mondja a lator. „Ha ezt érzed – válaszolj a Megváltó -, akkor a Paradicsomban vagy, akkor te is Isten gyermeke vagy...”²⁸ Nem védekezni, nem haragudni, nem tenni felelőssé... Hanem még a rossz embernek sem ellenállni – szeretni őt...

36.

Csak mibennünk, szabaddá vált szellemekben van meg az előfeltétele annak, hogy megértsünk olyasvalamit, amit tizenkilenc évszázad félreértett – bennünk van meg ama ösztönné és szenvedéllyé vált becsületesség, amely a „szent hazugság” ellen inkább visel hadat, mint bármely más hazugság ellen... Az emberek kimondhatatlanul eltávolodtak a mi szeretetteljes és óvatos semlegességünkől, a szellemnek ama fegyelmétől, amely egyedül teszi lehetővé ennyire idegen s ily kifinomult dolgok megfejtését: az ember, szemérmetlen önzéssel, minden korban csak a maga előnyét akarta fellelni, s az egyházat az Evangélium ellentétéből építette fel...

Aki arra vonatkozóan keresne jeleket, hogy a világokat forgató hatalmas játék mögött egy ironikus istenség keze munkált, az komoly támpontra lelne a kereszténységnek nevezett rettentő kérdőjelben. Hiába is keresnénk a világtörténeti irónia nagyobb szabású formáját, minthogy az emberiség éppen annak ellentéte előtt hullott térdre, ami az Evangélium eredete, annak értelme s joga volt, s hogy az „egyház” fogalmában épp azt avatta szentté, amit az „örömhírhozó” maga alatt s maga mögött érzett – –

37.

Korunk büszke történeti érzékére: hogyan is tehette hát önmaga számára hihetővé azt az értelmetlenséget, hogy a kereszténység a durva csodatévő- és megváltó-mesével, kezdődik – s hogy mindaz, ami spirituális és szimbolikus, későbbi fejlődés eredménye csupán?

Ellenkezőleg: a kereszténység története – mégpedig a keresztaláltól kezdve – egy eredendő szimbolizmus lassanként egyre jobban eldurvuló félreértésének története. A kereszténység minden további terjeszkedése még alantasabb s még faragatlanabb tömegekben – kiből mindinkább hiányoztak azok az előfeltételek, melyek a kereszténység megszületéséhez vezettek – egyre jobban felvetette annak szükségességét, hogy a kereszténységet vulgarizálják és barbarizálják; – így az felszívta magába az Imperium Romanum valamennyi földalatti kultuszának tanait és rítusait, valamint a beteg ész mindenféle értelmetlenségét. A kereszténység sorsát az a szükségszerűség szabja meg, hogy hitének magának is éppen olyan beteggé, alantassá és közönségessé kellett válnia, mint amilyen betegek, alantasak és közönségesek voltak azok a szükségletek, melyeket a kereszténység volt hivatott kielégíteni. Egyházként, aztán legvégül, maga a beteg barbárság jut hatalomra – az egyház, vagyis a halálos gyűlölség e megtestesülése szemben minden becsületességgel, a lélek minden emelkedettségével, a szellem minden fegyelmeivel s mindennemű nyíltszívű és jóakarató emberséggel. – A keresztényi értékek – nemes értékek: csak mi, szabaddá vált szellemek, mi állítottuk helyre a létező legnagyobb értékellentétet! – –

38.

E ponton nem fojthatok el magamban egy sóhajt. Vannak napok, amikor egy olyan érzés tör rám, ami sötétebb, mint a legsötétebb melankólia – az ember megvetése. Senki előtt nem lehet kétséges, hogy mit, és kit vetek meg: a mai embert, azt az embert, akinek én végzetszerűen kortársa vagyok. A mai ember – ó, fulladok tisztátalan lélegzetétől... A múlttal szemben, mint minden megismerő, nagy toleranciával, azaz nagylelkű önuralommal viseltetem: balsejtelemmel teli óvatossággal megyek keresztül egész évezredek bolondokházán, nevezzék azt akár „kereszténységnek”, „keresztény hitnek” vagy pedig „keresztény egyháznak” – óvakodom attól, hogy az emberiséget szellemi betegségeiért felelőssé tegyem. Érzésem azonban hirtelen visszájára fordul, előtör, mihelyt az újabb korba, a mi korunkba lépek. Korunk tudó kor... S ami hajdanán csak betegség volt, mára tisztességtelenség lett – manapság kereszténynek lenni tisztességtelenség. S e ponton kezdődik undorom. – Körülnézek: egyetlen szó sem maradt meg abból, amit hajdanán „igazságnak” neveztek, már nem tudjuk elviselni, hogy egy pap akár csak a szájára vegye az „igazság” szót. Manapság, ha az őszinteségre akár csak a legcsekélyebb mértékben is igényt támasztunk, tudnunk kell, hogy egy teológus, pap vagy pápa minden egyes kiejtett mondatával nemcsak téved, hanem hazudik is – már nem áll szabadságában az, hogy „ártatlanságból”, „tudatlanságból” hazudjon. A pap éppúgy tudja, mint bárki más, hogy nincs többé „Isten”, „bűnös” és „Megváltó” –, hogy a „szabad akarat” s az „erkölcsi világrend” hazugság: – a komolyság, a szellem gyökeres önmeghaladása már senkinek sem engedi meg, hogy ne tudjon erről... Az egyház valamennyi fogalmáról felismerszik, hogy mire való: a legrosszindulatúbb pénzhamisítás ez, ami csak létezik, a célból, hogy leértékelje a természetet s a természeti értékeket; magáról a papról is felismerszik, hogy mire való: a legveszedelmesebb fajtájú élősködő, az élet valóságos mérges pókja... Mi tudjuk, lelkiismeretünk manapság tisztában van azzal, hogy a pap és az egyház félelmetes koholmányai – a „túlvilág”, a „Végítélet”, a „lélek halhatatlanságának” s magának a „léleknek” a fogalma –, melyekkel megvalósították az emberiség ön-megbecstelenítésének ama állapotát, s melynek láttán undor tölthet el bennünket, mit, érnek egyáltalán s milyen célt szolgálnak, kínozóeszközök, a kegyetlenkedések rendszerei ezek, melyek révén a pap úr lett, s úr is maradt... Mindenki tisztában van ezzel: s ennek ellenére minden marad a

régiben. Hová tűnt a tisztesség és az önbecsülés érzésének végső maradványa, ha napjainkban még államférfijaink is²⁹ akik egyébként egy merőben érintetlen emberfajta képviselői, s tetteikben, a legteljesebb mértékben antikeresztények – kereszténynek merik nevezni magukat, úrvacsorát vesznek?... Egy fiatal herceg,³⁰ seregei élén, mint népe önzésének és önteltségének kifejeződése egészen káprázatos – de hogy a legcsekélyebb szégyen-érzet nélkül, kereszténynek vallja magát!... Kit tagad akkor a kereszténység? Mit jelent az, hogy „világ”? Azt, hogy az ember katona, bíró s hazafi; azt, hogy védi magát, vigyáz a becsületére, hogy a maga előnyét akarja, meg hogy büszke... Napjainkban minden pillanat, amely gyakorlatba fordul át, minden ösztön, minden értékelés, amely tetté válik, antikeresztény: a hamisság miféle torzszüleményének kell a modern embernek lennie ahhoz, hogy ennek ellenére nem szégyelli, magát kereszténynek nevezni! – – –

39.

Itt visszafordulok és elmesélem a kereszténység valódi történetét. – Már a „kereszténység” szó is félreértés –, alapjában véve csak Egy keresztény volt, az pedig meghalt a kereszten. Az „Evangélium” meghalt, a kereszten. Amit ettől a pillanattól kezdve „Evangéliumnak” neveznek, már ellentéte volt annak, amit ő élt: „rossz hír”, Dys-angelium. Az értelmetlenségig menően hamis, ha a keresztény megkülönböztető jegyét valamely „hit”-ében, mondjuk a Krisztus általi megváltásba vetett hitben látjuk: csakis a keresztény gyakorlat nevezhető kereszténynek, egy olyan élet, ahogyan az a valaki élte le, aki meghalt a kereszten... Egy ilyen élet még ma is lehetséges, bizonyos emberek számára pedig egyenesen szükséges: a valódi, az eredeti kereszténység lehetséges lesz minden korban... Nem egy hit, hanem egy cselekvés, mindenekelőtt pedig sok dolog nem-cselekvése, egy más lét,... A tudatállapotok, bármiféle hit, például az, hogy valamit igaznak tartunk – minden pszichológus tisztában van egyébként ezzel –, tökéletesen közömbös és ötödrangú az ösztönök értékéhez képest: szigorúbban fogalmazva a szellemi okszerűség egész fogalma hamis. Ha a keresztény-létet, a kereszténységet valami igaznak tartására redukáljuk, a pusztá tudat-fenomenalításra, az a kereszténység tagadását jelenti. Keresztények valójában egyáltalán nem voltak. A „keresztény”, vagyis az, akit kétezer éve kereszténynek neveznek, pszichológiai önfélreértés csupán. Ha pontosabban szemügyre vesszük, látjuk, hogy minden „hit” ellenére pusztán az ösztönök uralkodtak benne – s miféle ösztönök! – A „hit” minden korban, például Lutherében, egyfajta köntös, ürügy, színpad, volt csupán, mely mögött az ösztönök játszották a maguk játékát – ügyes vakság bizonyos ösztönök uralmát illetően... A „hit” – korábban már a tulajdonképpeni keresztény fondorlatnak neveztem –, az ember mindig „hit”-ről beszélt, s mindig csakis ösztönből cselekedett... A keresztény képzetvilágában semmi sem fordul elő, ami akár csak érintőleges viszonyba kerülne a valósággal: ezzel szemben a kereszténységet teljesen átható ösztönző erőt, mégpedig az egyedülit, a valósággal szembeni ösztön-gyűlöletben pillantottuk meg. Mi következik ebből? Az, hogy in psychologis a tévedés e ponton is gyökerekig hatol, azaz lényeg-meghatározó, azaz szubsztanciális. Elég itt egyetlen fogalmat eltávolítani, s helyébe odaállítani egyetlen darabka valóságot, – és az egész kereszténység semmivé foszlik! – Fentről nézve e minden tények leginkább idegenszerűbbike, egy olyan vallás, melyet nemcsak előfeltételeznek a tévedések, hanem amely kizárólag csak árt, és csakis az életet és a szívet mérgező tévedésekben leleményes, sőt zseniális – nos, ez a vallás az istenek, számára való látványosság marad, – ama istenségek számára való látványosság, akik egyúttal filozófusok, s akikkel például ama híres naxosi párbeszéd

során dolgom volt.³¹ Abban a pillanatban, amikor az undor elhagyja őket (– és bennünket!), hálások lesznek a keresztényeknek az általuk nyújtott látványosságért: az a szájalomra méltó, kicsiny csillag, melyet Földnek neveznek, talán egyedül e furcsa eset miatt érdemli meg az isteni pillantást, az isteni figyelmet... Mert ne becsüljük le a keresztényt: ő, aki az ártatlanságig menően hamis, magasan a majom fölött áll, – a keresztényekre nézve kifejezetten bók számba megy egy ismert leszármazás-elmélet...

40.

– Az Evangélium sorsa a halállal pecsételődött meg – ott függött a „keresztén”. Csakis a halál, e váratlan és gyalázatos halál, csakis a kereszt, amit általában pusztán a canaille számára tartottak fenn – csakis e szörnyűséges paradoxon szembesítette a tanítványokat a tulajdonképpeni rejtéllyel: „ki volt ő? mi volt ő?” – A megrendítő és lelkük legmélyéig lehatoló megszegényítő érzés, a gyanú, hogy egy ilyen halál ügyük cáfolata lehet, a „miért éppen így?” rettenetes kérdőjele – ez az állapot túlságosan is jól ismert. Itt minden szükségszerű kellett, hogy legyen, itt mindennek értelmet, ésszerűséget, a legmagasabb rendű ésszerűséget kellett, hordoznia; a tanítványi szeretet nem ismer véletlent. Csak most tárult fel a szakadék: „ki ölte meg őt? ki volt az ő természetes ellensége?” – e kérdés úgy tört elő, mint valami villám. A válasz: az uralkodó zsidóság, annak legfelső rétege. S az ember ettől a pillanattól kezdve érezte úgy, hogy lázad a fennálló rend ellen, s utólag visszatekintve olyképp értette Jézust, mint aki lázad a fennálló rend ellen. E harcias, e nemet mondó s ellenszegülő vonás egészen eddig hiányzott alakjából; sőt, ő ennek épp ellentéte volt. Nyilvánvaló, hogy a kis közösség épp a fő dolgot nem értett meg, azt a példaszzerű jelleget, ami a halál e módjában rejlett, a ressentiment bármely érzésének fölébe kerekedő szabadságot és felsőbbrendűséget – ez mutatja, hogy egyáltalán mily kevésbé értették meg őt! Jézus maga, halálával, önmagában véve nem akarhatott mást, mint azt, hogy a nyilvánosság elé tárja tana legerősebb próbáját, annak bizonyítékát... Tanítványai azonban távol álltak attól, hogy megbocsássák e halált – holott legmagasabb értelemben véve ez lett volna evangélikus; vagy, hogy legalább saját magukat kínálják fel, szelíd és kellemetes lelki nyugalommal, hasonló halálra... Újból a leginkább antievangélikus érzés, a bosszú kerekedett felül. Lehetetlen hogy a dolog ezzel a halállal érjen véget: „megtorlásra” „ítéletre” volt szükség (– csak hát mi lehet még evangélium-ellenesebb, mint a „megtorlás”, „büntetés” és „ítéllethozatal”!) Újból előtérbe került a népszerű bizakodás egy Messiás eljövételében; egy történelmi pillanat látványa rémlett fel: „Isten Országá” eljő, hogy ítélkezzen ellenségei felett... Ám ily módon mindent félreértettek: „Isten Országá” mint utolsó felvonás, mint ígéret!

Evangélista épp ezen „Ország” megléte, beteljesült léte valósága volt. Épp egy ilyen halál volt ezen „Isten Országá”... Csak most került sor arra, hogy mindazt a megvetést és keserűséget, amit a farizeusokkal és a teológusokkal szemben éreztek, belevigyék a Mester alakjába – ezzel aztán farizeust és teológust csináltak belőle! Más részről e magukból teljesen kivetkőzött lelkek elvakul imádata már nem bírta elviselni Jézus tanítását, mindenki Isten gyermekeként történő evangéliumi egyenjogúsítását: bosszújuk abban állt, hogy Jézust minden mértéket meghaladó módon emelték a magasba, s tetté ezt csak azért, hogy elszakadjanak tőle: pontosan úgy ahogyan annak idején a zsidók, az ellenségeik iránt bosszúból, Istenüket elválasztották maguktól, s a magasba emelték. Az Egy Isten s Isten Egyszülött Fia: mindkettő a ressentiment terméke...

41.

– S ettől kezdve jelent meg egy abszurd probléma: „hogyan engedhette meg ezt Isten?” E kérdésre a kicsiny közösség tébolyult elméje egy kifejezetten félelmetes, abszurd választ talált: Isten a bűnök megbocsátásának fejében, áldozatként adta oda fiát. Ezzel az Evangéliumnak egy csapásra befellegzett! Az engesztelő áldozat, ráadásul annak legvisszataszítóbb, legbarbárabb formájában, az ártatlan feláldozása a bűnösök bűneiért! Micsoda irtóztató pogányság! – Jézus ugyanis magát a „bűn” fogalmát szüntette meg – elutasított mindennemű szakadékot Isten és ember között, s saját „örömhíreként” élte Isten és ember egységét... S nem úgy, mint előjogot! - Ettől kezdve a Megváltó típusába fokozatosan behatol az Ítéletről és a Második Eljövételről szóló tan, a halálról, mint mártíriumról s a feltámadásról szóló tan, mellyel az „üdvösség” egész fogalma, az Evangélium teljes és egyedüli realitása semmivé foszlik – mégpedig egy halál utáni állapot kedvéért! Pál, ama rabbinikus arcátlansággal, amely őt teljes egészében jellemzi, e felfogást, e felfogás romlottságát odáig egyszerűsítette le: „ha pedig Krisztus fel nem támadott a holtak közül, akkor hiábavaló a mi hitünk”.³² – S az Evangélium ezzel a teljesíthetetlen ígéretek között egy csapásra a leginkább megvetésre méltó lett, a személyes halhatatlanság szégyenletes tana... Es még maga Pál tanította úgy, mint jutalmat! ...

42.

Látható, hogy mi az, ami a kereszthalállal véget, ért: egy új s teljességgel eredeti elindulás egy buddhista békemozgalom illetve egy, a Földön való tényleges, s nem pusztán ígért boldogság irányába. Ez marad ugyanis – mi ként már hangsúlyoztam – a két décadence-vallás között alapvető különbség: a buddhizmus nem ígér, hanem megtart, a kereszténység pedig ígér ugyan mindent, de semmit sem tart meg. – Az „örömhírt” nyomban a „hírek” lehető legrosszabbika követte: Pálé. Pálban az „örömhír-hozó”-val éles ellentétben álló típus testesül meg: a gyűlölet, a gyűlölet látomásának, a gyűlölet kérlelhetetlen logikájának zsenije. E dezangelista mi mindent nem áldozott fel a gyűlöletnek! Mindenekelőtt a Megváltót: saját keresztjéhez szögezte őt. Az élet, a példa, a tan, a halál az egész Evangélium értelme és joga – mindebből semmi sem maradt, midőn e gyűlölettől eltelt pénzhamisító rájött arra, hogy mi is az, aminek hasznát aztán egyedül ő vehette. Nem a realitás, s nem a történelmi igazság!.. És a zsidó papi ösztön újra csak ugyanazt a nagy bűnt követte el a történelem ellen – egyszerűen kitörölte a kereszténység tegnapiját és tegnapelőttjét, s kiötlölte magának a legkorábbi kereszténység történetét. S mi több: újfent meghamisította Izrael történelmét, hogy az olybá tűnjék, mint az ő tettének előtörténete: az összes próféta az ő „Megváltó”-járól beszélt... A későbbiek során az egyház még az emberiség történelmét is a kereszténység előtörténetévé hamisította... A Megváltó típusa, a tan, a gyakorlat, a halál, a halál értelme s az maga, ami a halál után jön – semmi sem maradt érintetlen, semmi sem maradt, ami akárcsak hasonló lett volna a valósághoz. Pál annak az egész létezésnek a súlypontját egyszerűen áthelyezte az itteni létezés mögé – a „feltámadt” Jézus hazugságába. A Megváltó életét alapjában véve egyáltalán nem tudta felhasználni – a kereszthalálra volt szüksége s még valamire... Pált, kinek szülőföldje a sztoikus felvilágosodás fő székhelye volt, becsületesnek tartani akkor, mikor egy hallucinációból farag magának bizonyítékot arról, hogy a Megváltó még él, vagy akár csak hitelt adni ma elbeszélésének, hogy volt ilyen hallucinációja – nos, ez valódi niaiserie lenne egy pszichológus részéről: Pál a célt akarta, következésképpen akarta az eszközt is... S azt,

amit ő maga nem hitt el, elhitték az idioták, akik közé szétszórta saját tanítását. – Az ő szükséglete a hatalom volt, Pál személyében újból a pap akart hatalomra kerülni – csak olyan fogalmakat, tanokat s szimbólumokat vehetett igénybe, melyekkel a tömegeket zsarnoki módon elnyomják, s melyekkel hordákat formálnak. – Mi az az egyetlen dolog, amit Mohamed később átvett a kereszténységből? Pál agyszüleményét, a papi zsarnokság, hordaformálás eszközét, a halhatatlanságba vetett hitet – azaz az „ítélet”-ről való tant...

43.

Ha az élet súlypontját nem az életbe, hanem a „túlnani”-ba – a semmibe – helyezzük, akkor az életet, mint olyat súlypontjától megfosztottuk. A személyes halhatatlanságról való nagy hazugság elpusztít minden észet, s szétzúz mindent, ami az ösztönökben természeti – vagyis mindaz, ami az ösztönökben jótékony, az életet előremozdító s a jövőt biztosító, immáron gyanakvást kelt. Úgy élni, hogy annak már semmi értelme sincs, az élet „értelme” immáron ez lesz... Ugyan minek a közösségi szellem s miért bármiféle hálaérzet a származás és az elődök vonatkozásában, minek az együttműködés, a bizalom, s minek az, hogy bármiféle közjó érvényesítését előmozdítsuk, vagy szem előtt tartjuk?... Ez mind megannyi „kísértés”, megannyi letérés „az igaz útról” – „Egy a szükséges dolog”³³ ... Az pedig, hogy „halhatatlan lélekként” mindenki mindenkivel egyenlő, hogy a minden lényt magába foglaló közösségben minden, egyes egyed „üdvössége” igényt támaszthat az örök fontosságra,

s hogy aprócska álszentek s háromnegyed részt bolondok fantáziálhatnak arról, hogy az ő kedvükért a természet törvényei állandóan megszegetnek – nos, minden megvetés kevés ahhoz, hogy megbélyegezhessük a minden rendű és rangú önzés ennyire végtelenné, szégyenletessé váló felfokozását. S mégis, a kereszténység ennek a számlalomra méltó – a személyes hiúságra apelláló – hízelkedésnek köszönheti győzelmét; – épp ezzel sikerült a maga oldalára állítania az összes félre sikerült, lázadó elméjű hátrányos helyzetben levő embert, az emberiség egész söpredékét és szemetét. „A lélek üdvössége” – röviden ennyi: „a világ körülöttem forog”... A „mindenkinek egyenlő jogokat” tanában rejlő méreg – ez az, amit a kereszténység minden egyébnél hathatósabban terjesztett; a rossz ösztönök legtitkosabb zugaiból kiindulva a kereszténység élet-halál harcot hirdetett az ember és ember között meglevő mindennemű tisztelet- és távolság-érzés ellen, más szóval a kultúrában rejlő mindennemű felemelkedés és növekedés előfeltétele ellen – a tömegek ressentiment-jából kovácsolta fő fegyverét miellenünk, mindaz ellen, ami nemes, vidám és emelkedett lelkületű a Földön, földi boldogságunk ellen... A legrosszindulatúbb merénylet, melyet a nemes lelkű emberiség ellen valaha is elkövettek, az volt, hogy valamennyi Péter és Pál megkapta a „halhatatlanságot”. – És ne becsüljük le azt a végzetszerűséget, amely a kereszténységből beszivárgott még a politikába is! Senkiben sincs már meg manapság a bátorság arra, hogy külön jogokat, uralmi jogokat követeljen s tisztelet-érzést önmaga és a hozzá hasonlók iránt, – hogy követelje a távolság pátoaszát. Politikánk azért beteg, mert hiányzik belőle az erre való bátorság! – A felfogásmód arisztokratizmusát a legalvilágibb módon a lélek egyenlőségéről való hazugság ásta alá; s ha „a többség előjogába” vetett hit forradalmakat okoz, és fog okozni, akkor ne legyen kétségünk afelől, hogy a kereszténység, a keresztény értékítéletek azok, melyek minden forradalmat merő vérontásba és bűnözésbe fordítanak át! A kereszténység nem más, mint az összes földön csúszó felkelése az ellen, ami fenséges: az „alantasak” Evangéliuma alantassá tesz...

44.

Az Evangéliumok felbecsülhetetlen értékű bizonyítékok arról az immáron feltartóztathatatlanul terjedő romlottságról, amely az első közösségen belül létezett. Amit Pál később egy rabbi logikushoz méltó cinizmusával véghezvitt, csak az a hanyatlási folyamat volt csupán, amely a Megváltó halálával kezdődött. – Ezeket az Evangéliumokat nem lehet elég óvatosan olvasni; a nehézségek ott lappanganak minden egyes szó mögött. Bevallom – s ezt talán a javamra fogják majd írni –, hogy épp ezért elsőrendű élvezetet jelentenek egy pszichológus számára – mégpedig úgy, mint mindennemű romlottság, a par excellence rafinéria s a pszichológiai romlottságban levő művészi tökély ellentéte. Az Evangéliumok a maguk nemében egyedülállóak. A Biblia nem tűr sem-miféle összehasonlítást. Zsidók között vagyunk: ez az első szempont ahhoz, hogy ne veszítsük el teljes egészében a fonalat. Önmaguk már-már zseniálisan álságos „szent”-té avatása – melyet könyvekben vagy emberek között soha, még csak közelítőleg sem értek el –, e szavakban és gesztusokban megjelenő hamisítás, mint művészet, nem valamiféle egyedi adottság vagy valamilyen kivételes természet véletlenszerűsége. Ehhez szükséges egy faj is. A kereszténységben, a szent hazudozás művészetében az egész zsidóság – vagyis egy több évszázadon át tartó s igen komolyan vett zsidó előgyakorlat és technika – jut végső tökélyre. A keresztény, a hazugság ezen ultima ratio-ja újfent: zsidó – sőt, több mint háromszorosan az... – Az az alapvető akarat, hogy csak olyan fogalmakkal, szimbólumokkal, s magatartásmódokkal éljenek, melyek a pap gyakorlatában igazolódtak, mindennemű más gyakorlat s minden másféle érték- és hasznosság-perspektíva ösztönös elutasítása – ez nemcsak hagyomány, ez örökség: csak, mint örökség hat természetként. Az emberiség egésze, még a legjobb korszakok legkiválóbb gondolkodói is – (kivéve egyet, aki feltehetően csak egy szörnyeteg csupán –) hagyták magukat becsapni. Úgy olvasták az Evangéliumot, mint az ártatlanság könyvét. Még halvány jele sincs annak, hogy a színészkedés e helyütt milyen művészi tökélyvel folyt. Ha – akár csak futólag is, de – látnánk az összes ál- és műszent csodabogarat, akkor a dolog természetesen véget érne – és pontosan azért vetek ezeknek véget, mert én egyetlen szót sem olvasok el anélkül, hogy ne látnék taglejtéseket... Van egy bizonyos módja annak, ahogy tekintetüket az égre emelik, s ezt én bennük ki nem állhatom. – Szerencse, hogy a könyvek a túlnyomó többség számára nem jelentenek mást, pusztán csak irodalmat. – Nem szabad hagynunk, hogy félrevezessenek bennünket: „ne ítéljete!”³⁴ mondják, ám mindent a pokolba küldenek, ami az útjukban áll. Azáltal, hogy engedik ítélni Istent, ők maguk ítélik; azáltal, hogy Istent dicsőítik, önmagukat dicsőítik; azáltal, hogy olyan erényeket követelnek, melyekre történetesen képesek – sőt, melyekre szükségük van ahhoz, hogy egyáltalában felül maradjanak – az erényért folytatott küzdelem, az erény fölötti uralom megszerzéséért folytatott harc csillogó látszatával ruházzák fel magukat. „Á Jóért (– az „igazságért”, „a fényért”, az „Isten Országáért”) élünk, halunk meg s áldozzuk fel magunkat”: valójában azt teszik, amit nem áll módjukban nem megtenni. Azáltal, hogy alattomos módon ólálkodnak, meghúzzák magukat a szegletben, s árnyékszerűen eléldékelnek az árnyékban, kötelességet fabrikálnak maguknak mindebből: kötelességszerű életük alázatként jelenik meg, s mint alázat eggyel több bizonyíték a jámborságra... Ó, ez az alázatos, makulátlan s irgalmas fajtája a hazug természetnek! „Számunkra maga az erény kell, hogy tanúbizonyságot tegyen”... Olvassuk úgy az Evangéliumokat, mint a morális csábítás könyveit: ezek a kisszerű emberek kisajátítják a morált – tudják, hogy miféle hasznát vehetik!

Az emberiséget orránál fogam vezetni a legjobban a morállal lehet! – A valóság az, hogy itt a legöntudatosabb kiválasztottsággó tetszeleg a szerénység szerepében: az ember önmagát, a „közösséget”, a „jókat és igazakat” egyszer és mindenkorra az egyik oldalra, „az igazság” oldalára állította – s a többit, „a világot” a másikra... Ez volt az a legvégzetesebb fajta megalománia, ami a Földön mindezidáig létezett: álszentek és hazudozók apró torzszüleményei kezdték maguknak követelni az „Isten”, „igazság”, „fény”, „szellem”, „szeretet”, „bölcesség” s az „élet” fogalmát, egyúttal mint önmagukról való szinonimákat, hogy ezzel határolódjanak el a „világ”-tól; aprócska szuperlatív zsidók, akik megértek mindennemű bolondokházára, az egyáltalában vett értékeket megfordították a maguk szája íze szerint, mintha csak értelme, sója, mértéke – s végső ítélete is – minden egyébnek a keresztény lenne... Az egész sorscsapás csakis azáltal vált lehetségessé, hogy a világban már létezett a megalomániának egy ezzel rokon, fajilag rokon fajtája, a zsidóké: s mihelyt feltárult a szakadék zsidók és zsidó-keresztények között, az utóbbiaknak nem maradt más választása, minthogy az öfenntartásnak ugyanazon eljárásait, melyeket a zsidó ösztön tanácsolt, maguk a zsidók ellen alkalmazzák, holott a zsidók eddigelé csakis olyan ellen használták föl azokat, ami nem-zsidó. A keresztény egy „szabadabb” felekezetű zsidó csupán. –

45.

– Felsorolok néhány mintapéldát arra vonatkozóan, hogy mi volt az, amit ezek a kisszerű emberek a fejükbe vettek s mi az, amit Mesterük szájába adtak: „széplelkek” merő hitvallásait. –

„A kik pedig be nem fogadnak titeket, sem nem hallgatnak rátok, onnét kimenvén, verjétek le a port lábaitokról, bizonyságul ő ellenök. Bizony mondom néktek: Szodomának vagy Gomorának tűrhetőbb lesz a dolga az ítélet napján, mint annak a városnak.” (Márk 6, 11.) – Mily evangélikus! ...

„A ki pedig megbotránkoztat egyet ama kicsinyek közül, a kik én bennem hisznek, jobb annak, ha malomkövet kötnek a nyakára, és a tengerbe vetik.” (Márk 9, 42.) – Mily evangélikus! ...

„És ha a te szemed botránkoztat meg téged, várd ki azt: jobb néked félszemmel bemenned az Isten országába, mint két szemmel vettetned a tüzes gyehennára. A hol az ő férgük meg nem hal, és tűzük el nem aluszik.” (Márk 9, 47.48.) – Nem éppen a szemre gondolt...

„Bizony mondom néktek, hogy vannak némelyek az itt állók között, a kik nem kóstolnak addig halált, amíg meg nem látják, hogy az Isten országa eljött hatalommal.” (Márk 9, 1.) – Helyes a hazugság, oroszlán³⁵ ...

„Ha valaki én utánam akar jönni, tagadja meg magát, és vegye fel az ő keresztjét, és kövessen engem. Mert...” (Egy pszichológus megjegyzése. A keresztény morált mertjei cáfolják meg: saját „megokolásai” cáfolnak – így keresztény.) Márk 8, 34. –

„Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek. A milyen mértékkel mértek, olyannal mérnek néktek.” (Máté 7, 1.2.) – Miféle fogalom az igazságosságról s egy „igazságos” bíróról!...

„Mert ha azokat szeretitek, a kik titeket szeretnek, micsoda jutalmát veszitek? Avagy a vámszedők is nem ugyanazt cselekszik-é? És ha csak a ti atyátokfiat köszöntitek, mit, cselekesztek másoknál, többet? Nemde a vámszedők is nem azonképpen cselekesznek-é?” (Máté 5, 46.47.) – A „keresztény szeretet” alapelve: azt akarja, hogy a végén jól megfizessék...

„Ha pedig ti meg nem bocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, a ti mennyei Atyátok sem bocsátja meg a ti vétkeiteket.” (Mt 6,15) – Nagyon kompromittáló az úgy-nevezett „Atyá”-ra nézve...

„Hanem keressétek először Istennek országát, és az ő igazságát; és ezek mind megadatnak néktek.” (Máté 6, 33.) Ezek mind: nevezetesen élelem, ruházat, az élet valamennyi szükséglete. Visszafogottan fogalmazva is tévedés... Rögtön ez előtt Isten szabóként jelenik meg, legalábbis bizonyos esetekben...

„Örüljetek azon a napon és örvendeztetek: mert ímé a ti jutalmatok bőséges a mennyben; hiszen hasonlóképpen cselekedtek a prófétákkal az ő atyáik.” (Luk. 6, 23.) Arcátlan csürhe! Már a prófétákkal hasonlítja össze magát...

„Nem tudjátok-é, hogy ti Isten temploma vagytok, és az Isten lelke lakozik bennetek? Ha valaki az Isten templomát megrontja, megrontja azt az Isten. Mert az Istennek temploma szent, ezek vagytok ti.” (1Kor. 3, 16.) - Az ilyesféle dolgokat nem lehet eléggé megvetni...

„Nem tudjátok-é, hogy a szentek a világot ítélik meg? Es ha ti ítéletek meg a világot, méltatlanok vagytok-é a legkisebb dolgokban való ítéletekre?” (1Kor. 6, 2.) Sajnos nem pusztán egy örültek házából való beszéde... E félelmetes szélhámos szó szerint így folytatja: „Nem tudjátok-é, hogy angyalokat fogunk ítélni, nemhogy életszükségletre való dolgokat?”...

„Nemde nem bolondsággá tette-é Isten e világnak bölcsességét? Mert minekutána az Isten bölcsességében nem ismerte meg a világ a bölcsesség által az Istent, tetszék az Istennek, hogy az Igehirdetés bolondsága által tartsa meg a hívőket... Nem sokan hívtak bölcsek test szerint, nem sokan hatalmasak, nem sokan nemesek; hanem a világ bolondjait választotta ki magának az Isten, hogy megszégyenítse a bölcseket; és a világ erőtleneit választotta ki magának az Isten, hogy megszégyenítse az erőseket. Es a világ nemteleneit és megvetettjeit választotta ki magának az Isten, és a semmiket, hogy a valamiket megsemmisítse. Hogy ne dicsekedjék ő előtte egy test sem.” (1Kor. 1, 20. skk.) – Hogy megértsék e passzust, ama csandála-morál pszichológiájának mindennél előbbre való bizonyítékát, olvassák el A morál genealógiája című művem első értekezését: ebben első ízben tárul fel az az ellentét, amely egy nemes illetve egy ressentiment-ban és tehetetlen gyűlöletben fogant csandála-morál között áll fenn. A bosszú valamennyi apostola közül Pál volt a legnagyobb...

46.

_ Mi következik ebből? Az, hogy jól tesszük, ha kesztyűt húzunk, amikor az Újtestamentumot olvassuk. Ennyi tisztátalanság közelsége csaknem kényszerít is rá. Társaságként éppoly kevésbé választanánk magunknak „első keresztényeket”, mint lengyel zsidókat: nem mintha velük szemben akár csak egyetlen kifogásra is szükség lenne... Jó szaga egyiknek sincs. – Az Újtestamentumban hiába kerestem akár csak egy szimpatikus vonást is; semmi sincs benne, ami szabad, jóságos, nyíltszívű és becsületes lenne. Az emberiség itt még a legelső lépéseit sem tette meg – hiányoznak a tisztaság ösztönei... Az Újtestamentumban csakis rossz ösztönök találhatók, de híján van még az e rossz ösztönökhöz szükséges bátorságnak is. Ebben minden gyávaság, minden merő önámítás és félrenézés. Mindegyik könyv megtisztul, ha az Újtestamentumot olvastuk: hogy konkrét példát mondjak, közvetlenül Pál után olvastam ama legelragadóbb és legpajkosabb gúnyolódót, Petroniust, akiről elmondható az, amit Domenico Boccaccio írt a páрмаi hercegnek Cesare Borgiáról: „é tutto festo” – múlhatatlanul egészséges, múlhatatlanul

derűs és jól sikerült... E kisszerű álszentek ugyanis a fő dolgot illetően számítják el magukat. Támadnak, ám mindaz, amit megtámadnak, ezáltal kitüntetődik. Akit egy „első keresztény” megtámad, az ezzel nem szennyeződik be... Megfordítva: megtiszteltetés, ha valakivel „első keresztények” állnak szemben. Az ember nem olvashatja az Újtestamentumot anélkül, hogy ne érezne rokonszenvet az iránt, amit ebben bántalmaznak – nem is beszélve az „evilági bölcsességről”, amit egy arcátlan bajkeverő „ostoba prédikációval” hiába próbált meg rossz hírbe hozni... De egy ilyesfajta ellenségeskedésből még maguknak a farizeusoknak és az írástudóknak is előnye származik: bizonyára volt bennük némi érték, hogy ilyen szemérmetlen módon gyűlölték őket. Képmutatás - e szemrehányással csak az „első keresztények” élhetnének! - Végére is ők voltak a kiváltságosak: s ez elég is, a csandála-gyűlöletnek több megokolásra nincs szüksége. Az „első keresztény” – attól tartok, egyúttal az az „utolsó keresztény” is, akit, talán még megélek – legalantasabb ösztöneiből eredően lázad mindaz ellen, ami kiváltságos – mindig az „egyenlő jogokért” él és harcol... Ha közelebbről szemügyre vesszük, nincs is más választása. Ha valaki a maga személyében „Isten kiválasztotta - vagy „Isten temploma”, vagy „az angyalok bírása” - akar lenni, akkor a kiválasztás összes többi elve - például a becsületesség, a szellem, a férfiaság és a büszkeség, a szépség és a lélek szabadsága alapján - egyszerűen a „világ”, az önmagában vett rossz... Morál: egy „első keresztény” szájában minden egyes szó hazugság, minden egyes elvégzett cselekedet ösztönös hamisság - minden értéke, minden célja ártalmas, annak viszont, akit gyűlöl s amit, gyűlöl, értéke van... A keresztény, különösképpen a pap-keresztény, értékkritérium. – Kell-e még mondanom, hogy az egész Újtestamentumban mindössze egyetlen, olyan alak fordul csak elő, akit tisztelnünk kell? Ez Pilátus, a római helytartó. Nem győzi meg önmagát, hogy egy zsidó ügy – komolyan veendő. Egy zsidóval több vagy kevesebb – ugyan mit számít az?... Egy római, kinek színe előtt szemérmetlenül visszaéltek az „igazság” szóval, az ő nemes gúnyolódása ajándékozta meg az Újtestamentumot az egyetlen olyan szóval, melynek értéke van - amely annak kritikája, sőt megsemmisítése: „mi az igazság!”³⁶ ...

47.

Az, ami által mi elkülönülünk, nem abban áll, hogy sem a történelemben, sem a természetben, sem a természet mögött nem leljük meg Istent -, hanem abban, hogy azt, amit Istenként tiszteltek, mi korántsem „isteninek”, hanem szájalomra méltónak, abszurdnak, ártalmasnak érezzük, nemcsak tévedésnek, hanem az étellel szemben elkövetett büntettnak... Istent Istenként utasítjuk el... S ha a keresztények eme Istene bizonyítás során igazolódna, akkor még kevésbé tudnánk hinni benne. – Formába öntve: Deus, qualem Paulus creavit, dei negatio.³⁷ – Egy olyan vallás, amilyen a kereszténység, amely egyetlen ponton sem érintkezik a valósággal, s amely azon nyomban érvényét veszíti, mihelyt a valóság akár csak egyetlen ponton érvényre jut, az „evilági bölcsességnek”, más szóval a tudománynak jogosan halálos ellensége; – minden eszközt jóvá hagy majd, melyekkel megmérgezhető, megrágalmazható és befekéthető a szellem fegyelmezése, a szellem lelkiismeretbe vágó dolgaiban a becsületesség és szigor, s a szellem nemes hűvössége és szabadsága. A „hit” mint imperatívusz a tudomány elleni véto – a gyakorlatban pedig mindenáron való hazugság... Pál megértette, hogy szükség van a hazugságra – „a hitre”; később az egyház a maga részéről megértette Pált. – Az az „Isten”, akit Pál talált ki magának, egy olyan Isten, aki „lerombolja az evilági bölcsességet” (a szó

szűkebb értelmében véve mindennemű babona két nagy ellenfelét, a filológiát és az orvostudományt), ő igazság szerint nem más, mint magának Pálnak ama szilárd elhatározása, hogy saját akaratát Istennek” nevezze; thora³⁸ – ez minden ízében zsidó. Pál le akarja rombolni „az evilági bölcsességet”: ellenségei az alexandriai iskolázottság jó filológusai és orvosai – őellenük indít háborút. Valójában az ember nem lehet filológus és orvos anélkül, hogy egyúttal ne lenne keresztény-ellenes. Az ember ugyanis filológusként a „szent könyvek” mögé tekint, orvosként pedig a tipikus keresztény fiziológiai romlottsága mögé. Az orvos azt mondja: „gyógyíthatatlan”, a filológus pedig azt, hogy „szélhámosság”...

48.

Megértettük-e tulajdonképpen azt a híres történetet, amely a Biblia elején áll – s amely Istennek a tudománytól való pokoli félelméről szól?... Nem értettük meg. E par excellence papi könyv, illő módon, a pap nagy, benső nehézségével indul: ő csak egyetlen nagy veszélyt ismer, következésképpen „Isten” csak egyetlen nagy veszélyt ismer. – Az agg Isten, ki csupa „szellem”, csupa főpap, csupa tökély, kertjében sétálgat: ámde unatkozik. Az unalom ellen még az istenek is hiába küzdenek.³⁹ S akkor mit tesz? Kigondolja az embert – az ember szórakoztató... Ám nézd csak, az ember is unatkozik. Isten szájalma ama egyetlen baj iránt, ami sajátja valamennyi Paradicsomnak, nem ismer határokat: nem sokkal ezután teremtett még más állatokat is. Ez Isten első melléfogása: az ember nem találta szórakoztatónak az állatokat – uralkodott felettük, még csak „állat” sem akart lenni. – Következésképp Isten megteremtette az asszonyt. S valóban, az unalomnak immáron vége szakadt – de másnak is! Isten második melléfogása az asszony volt. – „Az asszony lényegében véve kígyó, Hevva”⁴⁰ – ezt mindegyik pap tudja; „az asszonytól való minden, baj a világban” – ezt szintűgy tudja minden pap. „Következésképpen a tudomány is őtöle való”... Csak az asszony révén tanulta meg az ember, hogy egyen a tudás fájáról. – S mi történt? Az agg Istent pokoli félelem kerítette hatalmába. Legnagyobb melléfogása maga az ember lett, egy vetélytársat teremtett magának, hisz a tudomány hasonlónak tesz Istenhez – vége a papoknak és az isteneknek, ha az ember tudományossá válik! – Morál: a tudomány az önmagában véve tiltott dolog – egyes-egyedül ez tiltott. A tudomány az első bűn, minden bűnök csírája, az eredendő bűn. Egyedül ez a morál. – „Nem szabad tudnod”: – a többi ebből következik. – Istent pokoli félelme nem akadályozta meg abban, hogy fondorlatos legyen. Hogyan védjük meg magunkat a tudománnyal szemben? hosszú időre ez lett fő problémája. A válasz: ki az emberrel a Paradicsomból! A boldogság, a tétlenség gondolatokat szül – minden gondolat rossz gondolat... Az embernek nem szabad gondolkodnia. – S az „önmagában vett pap” kiötlte a szükségét, a halált, a terhesség életveszélyét, mindenfajta nyomorúságot, öregséget, fáradságot s mindenekelőtt a betegséget – mindez pusztán csak eszköz a tudomány ellen folytatott harcban! A szükség nem engedi meg az embernek azt, hogy gondolkodjon... S mégis! Szörnyűség! A tudás műve a magasba tornyosul, az eget ostromolja, s istenek alkonya lőn – tenni kell valamit! – Az agg Isten kigondolja a háborút, megosztja a népeket, s eléri, hogy az emberek kölcsönösen pusztítsák egymást (– a papoknak mindig is szükségük volt a háborúra...) A háború – egyebek között a tudomány nagy rendbontója! – Hihetetlen! A tudás, a pap uralma alóli emancipálódás még a háborúk ellenére is egyre nő. – S az agg Isten végső elhatározásra jut: „az ember tudományossá vált – nincs más hátra, vízbe kell fojtani! ,,,...

49.

Megértettek. A Biblia eleje magában foglalja a pap pszichológiájának egészét. – A pap csak egyetlen nagy veszélyt ismer: s ez a tudomány – az ok és az okozat egészséges fogalma. A tudomány azonban egészében véve csak kedvező viszonyok közepette fejlődik – idő és szellem bősége kell az embernek ahhoz, hogy „megismerjen”... „Következésképpen az embert boldogtalanná kel tenni” – a pap logikája minden korban ez volt. – Rögvest azt is kiagyalták, hogy e logika szerint mi volt az, ami először került a világba: – a „bűn”... A bűn és a büntetés fogalmát, az egész „erkölcsi világrendet” a tudomány ellen találták ki – ellenszerképpen, hogy az ember ne hogy eloldódjék a paptól... Az embernek nem kifelé, hanem befelé, magába kell tekintenie; nem szabad ügyesen és előrelátóan, mint egy tanulóknak, a dolgokba pillantania, egyáltalán semmit sem szabad látnia: szenvednie kell... S úgy kell szenvednie, hogy a papra mindenkor szüksége legyen. – Félre az orvosokkal! Üdvözítőre van szükség. – A bűn és a büntetés fogalma, beleértve ebbe a „kegyelemről”, a „megváltásról” s a „megbocsátásról” szóló tant is – teljes egészében hazugság mind, híján vannak minden pszichológiai realitásnak; – a célból ötlötték ki őket, hogy megsemmisítsék az ember kauzális érzékét: megannyi merénylet az ok és az okozat fogalma ellen! – Ezek nem olyan merényletek, melyeket ököllel, késsel, a gyűlölet és a szeretet becsületességével követnek el! Hanem a leggyávább, legravaszabb, legalantasabb ösztönökből kiindulva! Papi merénylet! Parazita merénylet! Halovány, földalatti vérszívók vámpírizmusa! ... Ha egy tett természetes következményei már nem „természetesek”, hanem úgy gondolják, hogy a babona fogalom-kísértetei – „Isten”, „szellemek”, „lelkek” – okozták őket, mint pusztán „morális” következményeket, mint jutalmat, büntetést, intést és nevelési eszközt, akkor megsemmisül a megismerés előfeltétele – akkor az emberiség elleni legnagyobb büntetést követték el. – Újfent hangsúlyozom, hogy a bűnt, az ember önmegbecstelenítésének e par excellence formáját azért találták ki, hogy a tudományt, a kultúrát, az ember mindennemű felemelkedését és nemességét lehetetlenné tegyék; a pap a bűn kitalálása révén uralkodik. –

50.

E ponton nem tagadhatom meg magamtól azt, hogy képet alkossak a „hit”, a „hívó” pszichológiájáról, épp a „hívó” érdekében, ahogyan ez illik. Ha manapság nincs is fogatkozás azokban, akik nem tudják, mennyire illetlen dolog „hívónek” lenni – vagy, hogy ez a décadence, egy megtört életakarát jele –, holnap már tudni fogják. Hangom eléri a nagyothallókat is. – Úgy tűnik – hacsak én nem hallottam rosszul –, hogy a keresztények között van egy olyasfajta igazságkritérium, melyet „az erő bizonyítékának” neveznek. „A hit üdvözít: tehát igaz.” – Először azzal az ellenvetéssel élhetnénk, hogy épp az üdvözülés az, amit nem bizonyítanak, csak ígérnek: az üdvösség a „hit” feltételéhez kapcsolódik – az embernek üdvözülnie kell, mivel hisz... Ám hogyan bizonyítható be, hogy ténylegesen bekövetkezik az, amit a pap a hívónek egy minden ellenőrzés számára hozzáférhetetlen „túlnani”-val kapcsolatban ígér? – Az úgynevezett „erő bizonyíték” tehát alapjában véve ismét csak annak hite, hogy nem marad el az a hatás, melyet az ember a hittől vár. Formába öntve: „hiszek abban, hogy a hit üdvözít – következésképpen igaz.” – Ám ezzel a kör már bezárul. Ez a „következésképpen” maga az absurdum lenne, mint igazságkritérium. – Némi rugalmassággal tételezzük fel azonban azt, hogy a hit általi üdvözülés bizonyítást nyert – nem csak kíváncsiam, s nem csak ígéretként hangzott el egy pap némiképp gyanús szájából: igazság-bizonyíték lenne valaha is az üdvösség – vagy

inkább szaknyelven szólva, az öröm? Olyannyira nem, hogy csaknem ellenbizonyítékot szolgáltat, vagy legalábbis igen erős gyanút kelt az „igazsággal” szemben az, ha az öröm érzései mintegy beleszólnak a „mi az igaz” kérdésébe. Az „öröm” bizonyítéka az „öröm”-ről való bizonyíték – semmi több; honnan a csodából lenne bizonyos az, hogy épp az igaz ítéletek keltenek több élvezetet, mint a hamisak, illetve hogy egy előre megállapított harmónia szerint, szükségképpen kellemesebb érzésekkel járnak együtt? – Minden szigorús mélyenszántó szellem tapasztalata ennek fordítottjáról tanúskodik. Az embernek az igazsághoz vezető út minden egyes lépéséért meg kellett küzdenie, csaknem mindent fel kellett áldoznia azért, ami szívünknek drága, amihez szeretetünk s az életbe helyezett bizalmunk ragaszkodik. A lélek nagysága kellett ehhez: az igazság szolgálata a legkeményebb szolgálat. – Szellemi dolgokban mit jelent akkor becsületesnek lenni? Azt, hogy szívünkhöz legyünk szigorúak, vessük meg a „szép érzéseket”, s minden egyes „Igen”-ből és „Nem”-ből csináljunk lelkiismereti kérdést! – – A hit üdvözít: következőképpen hazudik...

51.

Az, hogy a hit bizonyos körülmények között üdvözít, az, hogy az üdvösség egy fixa ideát még nem tesz igaz ideává, s hogy a hit nem mozdít el hegyeket, hanem éppenséggel hegyeket tesz oda is, ahol nincsenek: nos, egy futó látogatás valamelyik örültek házában minderről bősz felvilágosítással szolgál. Természetesen nem egy papnak: ő ugyanis ösztönösen tagadja, hogy a betegség betegség, s az örültek háza pedig örültek háza. A kereszténységnek körülbelül úgy van szüksége a betegségre, ahogyan a görögségnek volt szüksége az egészség-fölöslegre – a beteggé tétel, az egyház egész üdvprocedúra-rendszerének ez a tulajdonképpeni mögöttes szándéka. S az egyház maga – nem a katolikus örültek háza, mint végső eszmény? – A Föld maga, mint örültek háza? – A vallásos ember, amilyenek őt az egyház akarja, tipikus décadent; azt az időpontot, amikor vallási válság lesz úrrá egy népen, minden alkalommal neurózis járványok jellemzik; a vallásos ember „benső világa” a megtévesztésig hasonlít a túlérzékenyek és a kimerültek „benső világára”; a „legmagasabb rendű” állapotok, melyeket a kereszténység minden érték értékeként fölébe helyezett az emberiségnek, epilepsziához hasonló formák – az egyház csak örülteket vagy nagy csalókat avatott szentté in majorem dei honorem⁴¹ ... Egyszer megengedtem magamnak, hogy az egész keresztény bűnbánat- és megváltás-gyakorlatot (melyet manapság Angliában lehet legjobban tanulmányozni) módszeresen előállított folie circulaireként⁴² jellemezzem, ahogyan ez egy ehhez már előkészített, azaz teljességgel morbid talajon illik. Senkinek sem áll a szabadságában az, hogy keresztény legyen: az embert nem „térítik” keresztény hitre – egyszerűen eléggé betegnek kell hozzá lennie... Mi, mások, kiknek van merszünk az egészséghez és a megvetéshez is, mi aztán nagyon is megvethetünk egy olyan vallást, amelynek tanítása: a test félreértése! amely nem akar megszabadulni a lélek-babonától! amely az elégtelen táplálkozásból „érdemet” csinál! amely az egészséggel úgy harcol, mint valami ellenséggel, ördöggel, avagy kísértéssel! amely bebeszélte magának, hogy „tökéletes lelket” hordozhatunk egy holt-testben, s ehhez arra volt szüksége, hogy a „tökéletesség” új fogalmát agyalja ki magának, egy halovány, beteges, idióta-rajongó lényt, az úgynevezett „szentséget” – a szentséget, amely pusztá tünetsora az elszegényített, enervált, gyógyíthatatlanul tönkrement testnek! ... A keresztény mozgalom, mint európai mozgalom, kezdettől fogva mindenféle selejt- és hulladék-elem összmozgalma: – a kereszténység révén ezek akarnak hatalomra jutni. Nem

egy faj hanyatlását fejezi ki; a mindenholn egybetömörülő és egymást kereső décadence-formák együttes képződménye ez. Nem maga az ókor, a nemes ókor romlása volt az – miként hiszik –, ami lehetővé tette a kereszténységet: nem lehet elég keményen szembeszállni a tudós idiotizmussal, amely még napjainkban is ilyesfélét állít. Épp abban a korban, amikor a beteg és tönkrement csandála-rétegek az egész Imperiumban krisztianizálódtak, érte el legszebb és legérettebb formáját az ellentípus, a nemesség. A nagyszámúak jutottak uralomra; a keresztény ösztönök demokratizmusa győzedelmeskedett... A kereszténység nem volt „nemzeti”, nem volt faj által feltételezett – az élet mindennemű számkivetettje felé fordult, mindenütt szövetségesekre lelt. A kereszténység a velejéig betegek rancune-jét,⁴³ az ösztönt az egészségesek ellen, az egészség ellen fordította. Bántja a fülét és a szemét mindaz, ami jól sikerült, büszke, túláradó, de mindenekelőtt a szépség. Újfent emlékeztetek Pál örökbecsű szavaira: „A világ erőtleneit, a világ bolondjait, s a világ nemtelenjeit és megvetettjeit választotta ki magának az Isten”:⁴⁴ ez volt a formula, a décadence in hoc signo⁴⁵ győzedelmeskedett. – Isten a keresztén – még mindig nem értik e szimbólum félelmetes mögöttes gondolatiságát? – Mindaz, ami szenved, mind az, ami a keresztén függ, isteni... Mi valamennyien a keresztén függünk, következésképpen mi isteniek vagyunk... Egyedül mi vagyunk isteniek... A kereszténység győzelem volt, egy nemesebb érzület ment tönkre általa – eddigelé a kereszténység volt az emberiség legnagyobb balszerencséje. – –

52.

A kereszténység mindazzal, ami szellemileg jól sikerült, úgyszintén ellentétben áll – keresztény ésként csakis a beteg ész tudja használni, pártját fogja mindannak, ami idiotikus, átkot szór a „szellemre”, az egészséges szellem superbiá-jára. Mivel a betegség a kereszténység lényegéhez tartozik, a tipikus keresztény állapot, „a hit” is betegségforma kell, hogy legyen, s az egyháznak a tudáshoz vezető minden egyenes, becsületes és tudományos utat, mint tiltott utat kell elutasítania. Már a kételkedés is bűn... A pszichológiai tisztaság tökéletes hiánya a papban – erről tekintete árulkodik – kísérelése a décadence-nak; hisztérikus nőcskéket, másrészt pedig angolkórra hajlamos gyerekeket kell abból a szempontból megfigyelni, hogy a décadence-nak mily rendszeres kifejeződése az ösztönös hamisság, az a hajlam, hogy a hazugság kedvéért hazudjunk, az egyenes tekintetre és lépésekre való képtelenség. A „hit” azt jelenti, hogy nem akarjuk tudni, mi az igaz. A pietista, mindkét nem papja azért hamis, mert beteg: ösztöne megköveteli, hogy az igazság egyetlen ponton se érvényesüljön. „Ami beteggé tesz, az jó; ami a teljességből, a túláradásból, a hatalomból ered, az rossz”: így érez a hívő. A hazugságra való kényszerűség – ennek alapján talállok rá az összes született teológusra. – A teológusnak egy másik jegye, hogy képtelen a filológiára. Filológián e helyütt, nagyon általános értelemben, a jó olvasás művészetét kell értenünk – tények leolvasni tudását, anélkül, hogy azokat az interpretáció révén meghamisítanánk, anélkül, hogy a megértés utáni vágyakozás során elveszítenénk az elővigyázatosságot, a türelmet és a kifinomultságot. Filológia, mint az interpretációban rejő ephexis⁴⁶ – legyen itt szó könyvekről, újság-tudósításokról, sorsokról vagy időjárás adatokról – nem is szólva „a lélek üdvéről”... Az a mód, ahogyan egy teológus, mindegy, hogy Berlinben, avagy Rómában, az „Írás egy passzusát” értelmezi, vagy valamely élményt – például hazája hadseregének győzelmét Dávid zoltárainak magasztosabb fényében – mindig oly mértékben merész, hogy attól egy filológus falra mászik. S mihez kell kezdenie akkor, amikor pietisták és más

svábföldi tehének létezésük nyomorúságos mindennapjait és dohosságát „Isten ujjának” segítségével a „kegyelem”, a „gondviselés” és az „üdvözülés tapasztalatainak” csodájává alakítják át! Ne mondjunk még tisztességet se, már a szellem legszerényebb mozgósítása is elég kellene, hogy legyen ahhoz, hogy ezek az interpretátorok belássák az isteni kézügyességgel való ilyen visszaélés tökéletesen gyerekes és méltatlan voltát. Ha mégoly csekély mértékű jámborság honol is bennünk, egy Istennek, aki épp a kellő időben gyógyít ki a náthából, vagy épp abban a pillanatban szólít fel a hintóba való beszállásra, amikor egy nagy zivatar készül kitörni, olyan abszurd Istennek kellene lennie, hogy még akkor is meg kellene semmisítenünk, ha létezne. Egy Isten, mint cseléd, mint postás, vagy mint naptárkészítő – egy szó, mely lényegében nem fejez ki mást, mint mindennemű véletlen legostobább fajtáját... Az „isteni gondviselés”, úgy, ahogyan abban a „művelt Németországban” még napjainkban is körülbelül minden harmadik ember hisz, egy olyan ellentét lenne Istennel szemben, melynél erősebbet kigondolni egyáltalán nem is lehetne. Mindenesetre ellentét a németekkel szemben!...

53.

– Az, hogy a mártírok bizonyítanak valamit egy ügy igazságát illetően, oly kevéssé igaz, hogy még azt is kétségbe vonnám, hogy akár csak egy mártírnak is köze volt valaha az igazsághoz. Már az a hangnem, mellyel egy mártír szembekiáltja a világnak azt, amit igaznak tart, az intellektuális becsületesség oly alacsony fokát s az „igazság” kérdése iránti oly mérgű érzéketlenséget fejez ki, hogy egy mártírt megcáfolni sohasem kell. Az igazság nem olyasvalami, ami az egyiknek rendelkezésre áll, a másoknak pedig nem: így az igazságról legfeljebb parasztok vagy – Luther mintájára – paraszt-apostolok gondolkodhatnak. Biztosak lehetünk abban, hogy minél nagyobb fokú a lelkiismeretesség a szellem dolgaiban, annál nagyobb ott a szerénység és a mértéktartás is. Minden ízében tudni valamit, aztán finom mozdulattal elhárítani, hogy egyébként tudjuk... „Igazság”: ahogy ezt a szót az összes próféta, szektariánus, szabadgondolkodó, szocialista és egyházi ember érti, tökéletes bizonyíték arra vonatkozóan, hogy még kezdetét sem vette a szellem ama megzabolázása és az önmeghaladás, amely bármilyen kicsiny, még oly kicsiny igazság megtalálásához szükséges lenne. – A mártírok halála, mellékesen szólva, nagy sorscsapás volt a történelemben: csábítólag hatott... Valamennyi idiótának – a nőket és a népeket is ideszámítva – az a végkövetkeztetése, hogy van valami abban a dologban, amiért valaki a halálba megy (vagy ami, akárcsak a legkorábbi kereszténység, a halálvágy járványait váltja ki); – ez a következtetés pedig az igazolásnak, valamint az igazolás és az elővigyázatosság szellemének kimondhatatlan fékező erejévé vált. A mártírok kárt okoztak az igazságnak... Még ma is elég egy durva üldöztetés, és egy önmagában meglehetősen érdektelen szektácska máris tisztességes nevet vív ki magának. – Hogyan? változtat bármit is egy dolog értékén az, hogy valaki az életét adja érte? – S egy tévedés, amely tiszteletre méltóvá válik, olyan tévedés, amelyben még több a csáberő: azt hiszik talán, teológus urak, alkalmat adunk önöknek arra, hogy hazugságaikért mártíromságot szenvedjenek?... Egy dolgot úgy cáfolunk meg, hogy tiszteletteljesen jégre tesszük – épp így cáfoljuk meg a teológusokat is... Minden üldözés világ-történelmi ostobasága épp az volt, hogy az ellenséges ügyet a tiszteletre méltóság látszatával ruházta fel –, hogy neki ajándékozta a mártíromság csáberejét... Napjainkban a nő még térdre is hull egy tévedés előtt, mert azt mondták neki, hogy valaki kereszthalált halt ezért. Akkor a Kereszt – érv? – – Ám egyvalaki már kimondta azt mindezekről a dolgokról, amire évezredek óta szükség lett volna – Zarathustra.

„Vérjeleket róttak az útra, a min mentek és balgaságuk azt tanítá, hogy vérrel bizonyíttatik az igazság. Ámde a vér a legrosszabb tanúja az igazságnak; vér még a legtisztább tanítást is örületté és a szívek gyűlölségévé mérgezi. És ha ki tűzön is megy át tanáért, ugyan mit bizonyít ez! Valóban több az, ha enlángodból jó entanod!”⁴⁷

54.

Ne hagyjuk magunkat félrevezetni: a nagy szellemek szkeptikusok. Zarathustra szkeptikus. A szellem erejéből és túlerejéből eredő állhatatosságot és szabadságot a szkepszis bizonyítja. Az összes alapvető kérdésben, melyek az értékről és az értéktelenről szólnak, a meggyőződéses emberek egyáltalában nem jönnek számításba. A meggyőzések – börtönök. Az ilyen ember nem tekint elég távolra, nem néz maga alá: ám ahhoz, hogy beleszólhassunk az értékről és az értéktelenről folyó beszélgetésbe, ötszáz meggyőzést kell magunk alatt – magunk mögött – látnunk... Egy szellem, aki valami nagyot akar, s az ehhez szükséges eszközöket is akarja, szükségképpen szkeptikus. A mindennemű meggyőzéstől való szabadság, a szabad látás képessége az erősséghez tartozik... A nagy szenvedély, létének alapja és hatalma, ami még felvilágosultabb és még despotikusabb, mint ő maga, egész intellektusát a maga szolgálatába állítja; meggondolás nélkülivé teszi; bátorságot ad neki akár szentségtörő eszközök alkalmazására is; és bizonyos körülmények között meggyőzéseket kíván, tőle. A meggyőződés, mint eszköz: sok minden elérésének csakis valamilyen meggyőződés az eszköze. A nagy szenvedély használja és elhasználja a meggyőzéseket, nem veti magát alá azoknak – szuverénnek tudja magát. – Megfordítva: a hit – szükséglet valamiféle feltétlen Igen és Nem iránt, a Carlyle-izmus, ha hajlandóak elnézni nekem e szót, a gyengeségből eredő szükséglet. A hit embere, minden fajta „hívó” szükségképpen függő ember – olyasvalaki, aki nem képes arra, hogy önmagát tegye meg céllá, s aki magától egyáltalán nem tud célokat kitűzni. A „hívó” nem tartozik önmagához, csak eszköz lehet, őt el kell használni, szükség van valakire, aki elhasználja őt. Ösztöne legmagasabb rendű tiszteletben az öntagadás morálját részesíti: minden erre beszél rá, okossága, tapasztalata, hiúsága. Mindenfajta hit maga az ön-tagadás, az ön-elidegenedés kifejeződése... Ha meggondoljuk, hogy a legtöbb ember mennyire szükségszerűnek tart valamilyen szabályozóerőt, ami kívülről tart fogva és köt béklyóba, s hogy a kényszer – általánosabb értelemben véve a rabszolgaság – mily módon egyedüli és végső feltétele annak, hogy az akaratgyenge ember, főként a nő, gyarapodjék: nos, akkor megértjük a meggyőzést, a „hitet” is. A meggyőződéses ember hátgerince ebből van. Számos dolgot nem észrevenni, egyetlen kérdésben sem elfogulatlanok lenni, a legteljesebb mértékben pártosnak lenni, valamennyi értéket egy szigorú és szükségszerű optika alapján szemügyre venni – ez az egyedüli feltétele annak, hogy egy ilyen emberfajta egyáltalán létezzék. Ezáltal azonban ellentéte, ellenfele az igazmondónak – az igazságnak... A hívőnek nem áll szabadságában az, hogy az „igaz” és „hamis” kérdésében egyáltalában lelkiismeret-furdalása legyen: e helyütt becsületesnek lenni, azonnali pusztulását jelentené. Látászögének patológikus feltételezettsége a meggyőződéses emberből fanatikus csinál – Savonarolát, Luthert, Rousseau-t, Robespierre-t, Saint-Simont –, s a fanatikus az erős, szabaddá vált szellem ellentípusa. Ám e beteg szellemek, e fogalom-epilepsziások vehemenciája hatást gyakorol a nagy tömegre – a fanatikusok pittoreszk lények, az emberiség inkább taglejtéseket lát, mintsem megokolásokat hall...

55.

– Menjünk egy lépéssel tovább a meggyőződés, a „hit” pszichológiájában. Már régen megfontolás tárgyává tettem, hogy vajon a meggyőzések nem veszedelmesebb ellenségei-e az igazságnak, mint a hazugságok (Emberi, túlságosan is emberi I. 54. és 483. aforizma). Ezúttal a döntő kérdést szeretném feltenni: létezik-e egyáltalán ellentét a hazugság és a meggyőződés között? – Az egész világ ezt hiszi; de mi mindent nem hisz az egész világ! – Minden meggyőződésnek megvan a maga története, megvannak a maga előzetes formái, próbálkozásai és melléfogásai: meggyőződéssé akkor válik, miután már hosszú időn át nem az, s miután még hosszabb ideig épp-hogy az. Hogyan? a meggyőződés ezen embrionális formái között nem lehetne ott a hazugság is? – Olykor pusztán személycserére van csak szükség: a fiúban meggyőződéssé válik az, ami az apában még hazugság volt. – Azt nevezem hazugságnak, ha valamit, amit látunk, nem akarunk látni, s ha valamit nem úgy akarunk látni, ahogyan látjuk: az, hogy a hazugságnak vannak-e szemtanúi, vagy nincsenek, nem számít. A legszokványosabb hazugság az, mellyel önmagunkat csapjuk be; mások becsapása viszonylag kivételszámba megy. – Mármost e látni-nem-akarása annak, amit látunk, e nem-úgy-látni-akarása annak, ahogyan azt látjuk, csaknem az első előfeltétel mindazok számára, akik valamilyen értelemben véve pártosak: a pártember szükségképpen hazuggá válik. A német történetírás például meg van győződve arról, hogy Róma despotizmus volt, s hogy a szabadság szellemét a világban a germánok terjesztették el: mi a különbség e meggyőződés s valamely hazugság között? Hát szabad még ezek után csodálkozni azon, ha valamennyi párt, beleértve a német történészeket is, ösztönösen a „morál” nagy szavát veszi a szájára –, hogy a morál kis híján az által marad fenn, hogy legkülönbözőbb pártembereknek szüksége van rá minden pillanatban? – „Ez a mi meggyőződésünk: az egész világ előtt valljuk, élünk és meghalunk érte – tisztelet mindazoknak, kiknek meggyőzvései vannak!” – ilyesfélét még az antiszemiták szájából is hallottam. Ellenkezőleg, uraim! Egy antiszemita attól még egyáltalán nem lesz tisztességesebb, mert elvből hazudik... A papok, akik ilyen dolgokban kifinomultabbak, s akik nagyon is jól megértik azt az ellenvetést, amely egy meggyőződés – vagyis egy elvi, mivel célravezető hazugság–fogalmában rejlik, átvették a zsidóktól azt a fondorlatot, hogy erre a helyre az „Isten”, „Isten akarata” s „Isten kinyilatkoztatása” fogalmát csúsztassák be. Kategorikus imperatívuszával Kant is ugyanezen az úton járt: esze e tekintetben gyakorlativá vált. – Vannak kérdések, melyeknél az embernek nem adatott meg, hogy igazságról és hamisságról döntsön; valamennyi legfőbb kérdés, valamennyi legfőbb érték-probléma túl van az emberi észen... Az ész határait felfogni – csakis ez az igazi filozófia... Mi végre adta Isten az embernek a kinyilatkoztatást? Isten valami fölösleges dolgot tett volna? Az ember önmagától nem tudhatja, mi a jó és a rossz, ezért tanította meg Isten az ő akaratára... Morál: a pap nem hazudik – az „igaz” és „hamis” kérdése olyan dolgokban, melyekről a papok beszélnek, egyáltalán nem engedi meg a hazugságot. Ahhoz ugyanis, hogy hazudjunk, az embernek el kellene tudnia dönteni azt, hogy itt mi az igaz. Erre azonban az ember nem képes; ily módon a pap Isten szócsöve csupán. – Egy ilyen papi szillogizmus semmi esetre sem pusztán zsidó és keresztény: a hazugság joga és a „kinyilatkoztatás” fondorlata hozzátartozik a pap típusához, a décadence papjaihoz éppúgy, mint a pogányság papjaihoz (– mindazok pogányok, kik Igent mondanak az életre, s kiknek „Isten” annak szava, hogy nagy Igent mondjunk valamennyi dologra) . – A „törvény”, az „isteni akarat”, a „szent könyv”, az „inspiráció” – mindezek csak szavak, melyek azon feltételekhez járulnak, melyek között a pap hatalomra jut, s melyek révén fenntartja hatalmát – e fogalmak fellelhetők valamennyi papi szervezet,

valamennyi papi vagy filozófiai-papi uralmi képződmény alapzatánál. A „szent hazugság” – közös dolog Konfuciusznál, Manu törvénykönyvében,⁴⁸ Mohamednél és a keresztény egyházban: nem hiányzik Platónnál sem. „Az igazság jelen van”: ez azt jelenti, hangozzon el bárhol is, hogy a pap hazudik...

56.

– Végül arról lesz szó, hogy milyen cél érdekében hazudnak. A kereszténységből hiányoznak a „szent” célok, ez az én ellenvetésem a kereszténység eszközeivel szemben. A célok csak rosszak: az élet megmérgezése, megrágalmazása, megtagadása, a test megvetése, az ember leértékelése és az ön megbecstelenítés a bűn fogalma révén – következőképpen rosszak eszközei is. – Másfajta érzülettel olvasom Manu törvénykönyvét, egy párját ritkítóan szellemi és felsőbbrendű munkát, melyet akár csak egy napon említeni a Bibliával, a szellem ellen elkövetett bűn lenne. Megsejtjük azonnal: valódi filozófia áll mögötte és van benne, s nem valami rossz szagú, rabbinizmusból és babonából álló zsidókeserű – még a legelkényeztetettebb pszichológusnak is ad valamit, amin elrágódhat. Ne feledkezzünk meg a fő dologról, a bármiféle Bibliától való alapvető különbségéről: a nemesség két, rendje, a filozófusok és a katonák, ennek révén tartják uralmuk alatt a sokaságot; mindenütt nemes értékek, a tökéletesség érzése, Igent-mondás az életre, önmagunk és az élet diadalmas élvezete – az egész könyvre napfény sugárzik. – Valamennyi dolog iránt, amin, a kereszténység mérhetetlen közönségessége kitombolja magát – ilyen például a nemzés, a nő, a házasság –, itt komolyan, tisztelettel, szeretettel és bizalommal viseltetnek. Voltaképpen hogyan is lehet egy olyan könyvet gyermekek és asszonyok kezébe adni, amely ama gyalázatos szentenciát tartalmazza: „De a paráznság miatt minden férfiúnak tulajdon felesége legyen, és minden asszonynak tulajdon férje:... mert jobb házasságban élni, mint égni.”⁴⁹ S vajon szabad kereszténynek lenni, amíg az immaculata conceptio⁵⁰ fogalmával krisztianizálják, azaz szennyezik be az ember keletkezését?... Nem ismerek egyetlen olyan könyvet sem, melyben a nőnek oly sok gyöngéd és jószágos dolgot mondanának, mint Manu törvénykönyvében; ezekben az ősz szakállú és szent öregekben a nők iránt olyasfajta udvariasság élt, melyet talán sohasem múltak felül. Egy helyen ez áll: „Egy asszony szája, egy lány keble, egy gyermek imája és az áldozat füstje mindig tiszta”. Egy másik hely: „nincs tisztább dolog, mint a nap fénye, egy tehén árnyéka, a levegő, a víz, a tűz és egy leány lehelete.” Egy utolsó hely – talán szent hazugság is egyúttal –: „a test valamennyi nyílása tiszta a köldök felett, s tisztátalan alatta. Csak a lánynál tiszta az egész test.”

57.

A keresztény eszközök szentségtelenségét akkor érzük in flagranti, ha a keresztény célt, egyszer Manu törvénykönyvének céljához mérjük –, ha a célok e legnagyobb ellentétét éles fénybe állítjuk. A kereszténység kritikus nem térhet ki az elől, hogy a kereszténységet megvetendővé tegye. – Egy olyan törvénykönyv, mint amilyen Manué; úgy keletkezik, mint ahogy általában minden jó törvénykönyv: hosszú évszázadok tapasztalatát, okosságát és kísérleti morálját összegzi, lezár, és nem teremt semmi újat. Egy ilyen fajta kodifikációnak előfeltételét az a belátás képezi, hogy azok az eszközök, melyek tekintélyt biztosítanak egy lassan és áldozatok árán kivívott igazságnak, alapvetően különböznek azoktól, melyekkel az igazságot igazolni lehetne. Egy törvénykönyv sohasem regél hasznosságról, okokról és kazuisztikáról egy törvény előtörténetében: az éppen ez által veszítené el felszólító

hangját, a „neked kell”-t, az engedelmeskedés előfeltételét. A probléma épp ebben rejlik. – Egy nép fejlődésének egy bizonyos pontján e nép legkörültekintőbb – azaz leginkább vissza- és előrepillantó – rétege lezártnak nyilvánítja azt a tapasztalatot, mely szerint kell – azaz lehet – élni. Céljuk az, hogy a kísérletezés és a rossz tapasztalat korszakaiból a lehető leggazdagabb és legteljesebb termést takarítsák be. Következésképpen az, amit e pillanatban leelőször is meg kell akadályozni: a még-tovább-kísérletezés, az értékek cseppfolyós állapotának további fennmaradása s az értékek felülvizsgálata, válogatása és kritizálása in infinitum. Ezzel egy kettős falat állítanak szembe: először is a kinyilatkoztatást, vagyis azt az állítást, hogy az e törvényekben rejlő ész nem emberi eredetű, s nem nagysokára és tévedések közepette keresték s találták meg, hanem egyszerűen, közreadták, mint ami isteni eredetű: egész, végső tökélyre jutott, történelem híján való, ajándék, csoda... Azután pedig a hagyomány, vagyis az az állítás, hogy a törvény már ősidők óta fennáll, s kegyeletsértő dolog, az ősökkel szemben elkövetett bűntett kétségbe vonni azt. A törvény tekintélyét e tételekkel alapozzák meg: Isten adta, az ősök pedig élték azt. – Egy ilyen eljárásban munkálkodó magasabb rendű ész azt a szándékot foglalja magában, hogy a tudatot fokozatosan visszaszorítsa a helyesen felismert (azaz a roppant nagy és szigorúan megrostált tapasztalat által bebizonyított) étellel szemben: hogy ily módon kivívják az ösztön végső tökélyre jutott automatizmusát – ez az élet művészetében bármely fajta uralom s bármely fajta virtuozitás előfeltétele. Egy Manu-féle törvénykönyvet létrehozni azt jelenti, hogy egy népnek ezen túl joga van arra, hogy uralkodjék s virtuózzá váljék – hogy az élet legmagasabb rendű művészetére törekedjen. Ehhez kell tudatlanná válnia: ez minden szent hazugság célja. – A kasztrendszer; a legfőbb, domináló törvény, csupán valamely természeti rend, egy elsőrangú természeti törvényiség szankciója, mely fölött semmiféle önkénynek, semmiféle „modern eszmének” nincs hatalma. Minden egész céges társadalomban, egymást kölcsönösen feltételezve három, fiziológiailag különbözőképp gravitáló típus lép fel egymással szemben, mindegyiknek megvan a maga saját higiéniája, saját munkaterülete, sajátos tökéletesség-érzése és virtuozitása. A természet – s nem pedig Manu – választja el egymástól a túlnyomórészt szellemi típusúakat, azokat, akik főként erős izomzatúak és erős temperamentumunk, s a harmadik típust, akik sem az egyikben, sem a másikban nem tűnnek ki, a középszerűeket; – az utóbbiakat, mint nagy többséget, az előbbieket, pedig mint kiválasztottakat. A legfelső kasztot őket nevezem a legkevesebbeknek – mint legtökéletesebbet, a legkevesebbek előjogai is megilletik: hozzájuk tartozik a boldogság, a szépség és a jóság megjelenítése a Földön. Csakis a leginkább szellemi emberek privilégiuma a szépség, a jóság csak az ő esetükben nem gyengeség. Pulchrum est, paucorum hominum:⁵¹ a jó – előjog. Ezzel szemben semmi sem kevésbé megengedett a számukra, mint a gyűlöletes viselkedésmód vagy egy pesszimista pillantás, egy szem, amely csúffá tesz – vagy bárminemű megbotránkozás a dolgok összlátványán... a megbotránkozás a csandála előjoga; a pesszimizmus hasonlóképpen. „A világ tökéletes” – így szól a leginkább a szellemiek ösztöne, az Igent-mondó ösztön: a tökéletlenség, mindennemű alattunk-lét, a távolság, a távolság pátosza, még maga a csandála is hozzátartozik e tökéletességhez. A leginkább szellemi emberek, mint a legerősebbek, boldogságukat lelik meg abban, melyben mások pusztulásukat: a labirintusban, az önmagukkal és másokkal szembeni keménységben, a kísérletezésben; örömeiket lelik az önkényszerítésben: az aszketizmus természeté, szükségletté, ösztönné válik náluk. A nehéz feladat előjognak számít náluk, olyan terhekkal játszani, melyek másokat agyonnyomnak, felüldülés... A megismerés – az aszketizmus egyik formája. – Ők a leginkább tiszteletre méltó emberek: ez nem zárja ki azt, hogy ők a

legderűsebbek, a leginkább szeretetre méltóak. Nem azért uralkodnak, mert akarják azt, hanem azért, mert azok, nem áll szabadságukban az, hogy másodikkak legyenek. – A rangban második helyen állók: ők a jog felvigyázói, a rend és a biztonság pártfogói, a nemes harcosok, mindenekelőtt a király, mint legmagasabb rendű mintája a harcosnak, a bírónak és a törvény fenntartójának. A rangban második helyen állók a szellemiek végrehajtói, a hozzájuk legközelebb állók, akik az uralkodás munkájában minden durva dolgot levesznek amazok vállairól – kíséretük, jobbkezük, legjobb tanítványaik. – Mindebben, újfent hangsúlyozom, nincs semmi önkényes, semmi „csinált”; csinált az, ami más – és majd még a természetből lesz szégyenletes csinálmány!... A kasztok rendje, a rang rendje, magát a legfőbb élettörvényt önti csak formába; a három típus elkülönülése szükséges a társadalom fennmaradásához, hogy lehetővé tegye a magasabb és legmagasabb rendű típusok kialakulását – a jogok egyenlőtlensége csak előfeltétele annak, hogy egyáltalában legyenek jogok. – Egy jog – előjog. Létének módja mindenkinek előjoga is egyben. Ne becsüljük le a középszerűek előjogait! Ahogy feljebb jutunk, az élet egyre keményebbé válik – megnő a hidegség, nő a felelősség. Egy magas kultúra piramishoz hasonlatos: csakis egy széles talajon állhat meg, és mindenekelőtt az erős és szilárdan konszolidált középszerűséget előfeltételezi. A kézművesség, a kereskedelem, a földművelés, a tudomány, a művészet legnagyobb része, egyszóval a teljes körű szakmai tevékenység mindenképpen csakis a képességet és a vágyat illető középszerűséggel fér össze: ehhez hasonló dolognak nem lenne helye a kivételszámba menők között, az ehhez szükséges ösztön az arisztokratizmusnak éppúgy ellentmondana, mint az anarchizmusnak. Ahhoz, hogy az ember közhasznú dolog, egy kerék, egy függvény legyen, természeti meghatározottság szükségeltetik: nem a társadalom, hanem az a fajta szerencse, melyre a túlnyomó többség egyedül képes, teszi őket intelligens gépekké. A középszerű embernek szerencsés dolog középszerűnek lenni; az egy dologban való virtuozitás, a specializáció természetes ösztön. Valamely mélyebb szellemhez teljességgel méltatlan lenne, ha a középszerűségben már önmagában kifogást látna. Ez éppen az első követelménye annak, hogy kivételek lehessenek: egy magas kultúra ezen alapul. Amikor egy kivételszámba menő ember épp a középszerűvel bánik finomabban, mint önmagával és a hozzá hasonlókkal, ez nem pusztán a szív udvariassága – ez egyszerűen a kötelessége⁵² ... Hogy a mai csőcselékből kit gyűlölköd a legjobban? A szocialista csőcseléket, a Csandála-apostolokat, akik kisszerű létükkel aláássák az ösztönt, az örömet s a munkás megelégedettség-érzését –, akik iriggyé teszik őt s bosszúra tanítják... Az igazságtalanság sohasem az egyenlőtlen jogokban rejlik, hanem az „egyenlő jogokra” való igényben... Mi a rossz? Hiszen már megmondtam: mindaz, ami a gyengeségből, irigységből, bosszúból fakad. – Az anarchista és a keresztény közös eredetű..

58.

Valójában nem mindegy, hogy mi célból hazudunk: hogy megőrizzük, vagy elpusztítunk-e vele valamit. A keresztény és az anarchista között tökéletes az azonosság: céljuk, ösztönük csakis a pusztításra irányul. E tétel bizonyítékát csak ki kell olvasnunk a történelemből: hátborzongató egyértelműséggel tartalmazza azt. Épp az imént ismerkedtünk meg egy vallási törvényhozással, amely arra irányult, hogy az élet tenyészésének legfőbb feltételét, a társadalom nagy organizációját „örökkévalóvá tegyen”; – a kereszténység épp egy ilyen organizáció felszámolásában lelte meg küldetését, mivel abban az élet tenyészett. Ott az ész hozamának, amit hosszú időn át tartó kísérletezés és bizonytalanság érlelt ki, a

leghosszabb távon kellett hasznot hajtania és a lehető legnagyobb, leggazdagabb és legteljesebb termést kellett betakarítani: itt viszont fordítva, a termést egy éjszaka alatt megmérgezték...

Az, ami aere perennius-ként⁵³ állt fenn, vagyis az imperium Romanum, az organizáció legnagyobb formája volt, amit nehéz feltételek közepette valaha is létrehozta, s mellyel összehasonlítva minden korábbi és későbbi alkotás férc- és kontármunka csupán s merő dilettantizmus –, nos ama szent anarchisták „irgalmasságnak” hirdették ama ténykedésüket, hogy „a világot”, vagyis az imperium Romanumot elpusztítják, egészen addig, amíg abból kő-kövön nem marad –, s míg maguk a germánok és más senkiházik úgyszintén képessé nem váltak annak meghódítására... A keresztény és az anarchista: mindkettő décadent, mindkettő képtelen arra, hogy más módon is hasson, mint a bomlasztás, a métely, az elkorcsosítás és a vérszívás módján, mindkettőben a halálos gyűlölet ösztöne munkál mindazzal szemben, ami áll, ami a maga nagyságában áll fenn, ami tartós s az életnek jövőt ígér... A kereszténység az imperium Romanum vámpírja volt – a rómaiak roppant tettét, vagyis a talaj előkészítését egy nagy kultúra számára, melynek van ideje, egyetlen éjszaka leforgása alatt megsemmisítették. – Hát még mindig nem értjük? Az imperium Romanum, melyet ismerünk, s melyet a római provinciák történelme egyre jobban megismertet velünk, a nagy stílus e csodálatra méltó műalkotása, kezdet volt csupán, felépítése során azzal számoltak, hogy évezredek át önmaga bizonyossága lesz – ezen a módon mind a mai napig soha sem építettek, s még csak nem is álmodtak arról, hogy hasonló arányokban építsenek sub specie aeterni!⁵⁴ – Ez az organizáció elég szilárd volt ahhoz, hogy kibírja a rossz császárokat: a személyek véletlenszerűségének semmi köze sincs ilyen dolgokhoz – ez a legelső alapelve minden nagy építészetnek. Viszont a romlottság legromlottabb válfajával, a kereszténnyel, szemben nem volt elég szilárd... E titkos féreg, amely az éj leple alatt, a ködben és a kétértelműségben kúszott oda minden egyes egyénhez, s kiszívta mindegyikükből az igaz dolgok iránti komolyságot, s egyáltalán, a realitások iránti ösztönt, e gyáva, feminin és édeskés banda e roppant építménytől lépcsőről-lépésre elidegenítette a „lelkeket” – ama teljes értékű, férfias-nemes lényeket, akik érezték, hogy Rómának az ügye az ő saját ügyük, saját komolyságuk és saját büszkeségük. Az álszent csúszás-mászás, a titkos konventikulumok, olyan sötét fogalmak, mint a pokol, az ártatlan feláldozása, az unio mystica a vérvásban mindenekelőtt a bosszú, a csandála-bosszú fokozatosan felszított tüze – ez hajtotta uralma alá Rómát; ugyanabból a fajtából való ez a vallás, amely egy korábbi formájának már Epikurosz hadat üzent. Olvassuk csak el Lucretiust, hogy megértsük, Epikurosz mi ellen küzdött nem a pogányság, hanem „a kereszténység” ellen, más szóval a lélek megrontása ellen, amit a bűn, a büntetés és a halhatatlanság fogalma idéz elő. – A földalatti kultuszok, a látens kereszténység egésze ellen harcolt – a halhatatlanság tagadása akkoriban már valódi megváltásnak számított. – S Epikurosz győzött volna, hisz a Római Birodalomban az összes tiszteletreméltó szellem epikureus volt: s ekkor jelent, meg a színen Pál... Pál, kibentestté és zsenivé vált a Róma s „a világ” elleni csandála-gyűlölet, ő a zsidó, a par excellence örök zsidó... Amit ő kieszelt, az az volt, hogy egy kicsiny, a judaizmustól elkülönülő, sektárius keresztény-mozgalom segítségével hogyan lehet „lángba borítani a világot”, s az „Isten a keresztén” szimbólumával miképpen lehet a birodalom valamennyi alatt-lévőjét, valamennyi titkos lázadóját, az anarchisztikus bujtogatás örökségének egészét egy roppant hatalommá egybefogni. „Az idvesség a zsidók közül támadt”.⁵⁵ – A kereszténység, mint annak képlete, hogy túllicitáljanak – és összegezzenek – mindenféle földalatti kultuszt,

például az Ozirisz-, a Magna Mater- és a Mithrasz-kultuszt: ebben a belátásban rejlik Pál zsenije. Ösztöne e tekintetben oly biztosan működött, hogy azokat az elképzeléseket, melyekkel ama csandála-vallások vonzerőt gyakoroltak, az igazságon elkövetett kíméletlen erőszakkal az általa kitalált „üdvözítő” szájába – s nemcsak a szájába – adta, és amit csinált belőle, azt még egy Mithrasz-pap is meg tudta érteni... Ez volt az ő látomása a damaszkuszi úton: felfogta, hogy „a világ” elértektelenítéséhez szüksége van a halhatatlanságba vetett hitre; felfogta, hogy a „pokol” fogalma még Róma fölött is úrrá lesz –, hogy a „túlani”-val az ember megöli az életet... Nihilista és keresztény: rímelnék⁵⁶ – s nem is csak rímelnék – egymásra...

59.

Az antik világ egész munkája hiábavaló: nem találok szavakat arra, hogy érzéseimet e szörnyűséggel kapcsolatban kifejezzem. – S ha tekintetbe vesszük azt, hogy az antik világ munkája előmunkálat volt, hogy egy évezredre tartó munkának épp csak az alapját rakták le – mégpedig gránitkeménységű önbizalommal –, akkor az antik világ egész értelme hiábavaló!... Mi végre léteztek a görögök? És mi végre a rómaiak? – Már minden előfeltétel s minden tudományos módszer adva volt ahhoz, hogy egy tudós kultúra alakuljon ki, már megvetették a helyes olvasás nagy és páratlan művészetének alapjait – a kultúra hagyományának, a tudomány egységének eme előfeltételét; a természettudomány a matematikával és a mechanikával karöltve haladt, s a lehető legjobb úton járt – a tény-érzéknek, amely a legvégső és a legértékesebb valamennyi érzék közül, megvoltak a maga iskolái, s már több száz éves hagyománya létezett! Meg lehet ezt érteni? Minden lényegi elemet felleltek ahhoz, hogy tovább folytatódhassék a munka: a módszerek, tízszer is el kell ismételni, ezek jelentik a lényegi s egyúttal a legsúlyosabb tényezőket, s azt is, amivel szemben a legtovább dacol a szokás és a lustaság. Az, amit ma kimondhatatlan önfegyelmelés árán hódítottunk vissza – mert valahogy mi mindnyájan még mindig a zsigereinkben hordjuk a rossz, a keresztény ösztönöket –, így a realitás iránti elfogulatlan pillantást, az óvatos kezet, a legkisebb dolgok iránti türelmet és komolyságot s a tudás egész becsületességét – nos, mindez már megvolt! már több mint kétezer évvel ezelőtt! S megvolt, ráadásul, a jó és kifinomult viselkedni tudás és ízlés! Nem úgy, mint agytréning! Nem úgy, mint „német” műveltség, bugris manírokkal! Hanem úgy, mint test, mint taglejtés, mint ösztön - egyszóval, mint realitás... Minden hiába! Egy éjszaka leforgása alatt mindez pusztá emlékké vált! - Görögök! Rómaiak! Az ösztön és az ízlés nemessége, a módszeres kutatás, a szervezés és a közigazgatás zsenialitása, az embernek a jövőbe vetett hite és akarata, az összes dologra kimondott nagy Igen, ami imperium Romanumként látható, valamennyi érzék számára látható; a nagy stílus már nem pusztán művészet, hanem realitássá, igazsággá, életté vált... – S nem egy természeti esemény törölte el egyetlen éjszaka leforgása alatt! Nem germánok s más otromba léptűek tiporták halálra! Hanem fondorlatos, titokzatos, láthatatlan, vérszegény vámpírok miatt lett szégyenletes csinálmánnyá! Nem legyőzték – csak a vérét szívták ki!... A rejtett bosszúszomj, a kicsinyes gyűlölet jutott uralomra! Mindaz, ami nyomorúságos, önmagától szenvedő, rossz érzésektől gyötört, a lélek egész gettó-világa egy csapásra felülkerekedett! – Olvassuk csak bármelyik keresztény agitátort, például Szent Ágostont, hogy felfogjuk, hogy megcsapja az orrunkat, miféle tisztátalan alakok kerekedtek felül ezzel! Teljes egészében becsapnánk magunkat, ha a keresztény mozgalom vezetőinél az értelem bármiféle hiányát tételeznénk fel – ó, agyafúrtak ezek, agyafúrtak egészen a szentségig menően, ezek az egyházatya

urak! Egészen másvalami az, ami hiányzik belőlük. A természet elhanyagolta őket – megfélekedett arról, hogy a tiszteletre méltó, illő és tiszta ösztönök szerény hozományával lássa el őket... Köztünk szólva, még csak nem is férfiak... Ha az iszlám megveti a kereszténységet, ezerszeres joga van ehhez: az iszlám férfiakat előfeltételez...

60.

A kereszténység megfosztott bennünket az antik kultúra természetétől, mint ahogy később az iszlám kultúra természetétől is. Spanyolország hozzánk alapjában véve közelebb álló, csodálatos mór kultúrvilága – amely az érzékekhez és az ízléshez inkább szól, mint Róma és Görögország – letiportatott – hadd ne mondjam, milyen lábak által; s hogy mi okból? azért, mert nemes volt, mert létrejöttét férfi-ösztönöknek köszönhetette, s mert még a mór élet ritka és kifinomult kincseivel is Igent mondott az életre!... A keresztes lovagok a későbbiek során olyasvalami ellen harcoltak, mely előtt illőbb lett volna, ha porba hullnak, – egy olyan kultúra ellen, mellyel szembeállítva még a mi tizenkilencedik századunk maga is nagyon szegényesnek, nagyon „későinek” tűnhetne. – Ők természetesen zsákmányt akartak szerezni: a Kelet gazdag volt... Mégis, legyünk elfogulatlanok! A keresztes hadjáratok – magasabb szinten úzótt kalózkodás, semmi több! – A német nemes, alapjában véve viking nemes, ebben otthon volt: az egyház nagyon is jól tudta, mire kapható a német nemes... A német nemes mindig az egyház „svájci gárdistája”, mindig is kiszolgálója az egyház valamennyi rossz ösztönének – viszont jól, megfizetik... Van valami abban, hogy az egyház épp német kardok, német vér és bátorság felhasználásával vívta életre-halálra menő harcait a Földön mindaz ellen, ami nemes! E ponton fájdalmas kérdések sokasága tornyosul. A német nemes a magasabb kultúra történetéből szinte hiányzik: az ok sejthető... a kereszténység és az alkohol – a megrontás két nagy eszköze... Az iszlámot és a kereszténységet illetően éppoly kevésbé van választás, mint valamely arabot és egy zsidót illetően. A döntés adott; senkinek sem áll szabadságában az, hogy itt még válasszon. Az ember vagy csandála, vagy pedig nincs is... „Késhegyig menő harc Rómával! Béke, barátság az iszlámmal”: így érzett, s így is tett ama nagy szabad szellem, ki zseni volt a német császárok között: második Frigyes. Hogyan? egy németnek először zseninek s szabad szellemnek kell lennie ahhoz, hogy tisztességes érzései legyenek? – Képtelen vagyok megérteni, hogy egy német hogyan tudta valaha is kereszténynek érezni magát...

61.

E ponton arra van szükség, hogy egy olyan emléket érintsek, amely a németek számára sokkalta fájdalmasabb. A németek fosztották meg Európát attól a legutolsó nagy kultúrterméstől, amit Európa még betakaríthatott volna – a reneszánsz természetétől. Megértjük végre, meg akarjuk vajon érteni, hogy mi volt a reneszánsz? A keresztény értékek átértékelése, egy minden rendelkezésre álló eszközzel, az összes ösztönrel, mindennemű zsenialitással végrehajtott kísérlet arra, hogy az ellenértékeket, a nemes értékeket juttassák diadalra... Mostanáig csak ez a nagy háború létezett, mostanáig nem volt döntőbb kérdésfelvetés a reneszánsz kérdésfelvetésénél – az én kérdésem voltaképpen ugyanez –: sohasem létezett ennél alaposabb, ennél egyenesebb, ennél keményebb formája a támadásnak, melyet teljes frontszélességben vívtak meg, s amely a központ bevételére irányult! A döntő helyen, éppen a kereszténység székhelyén támadni, s a nemes értékeket itt ültetni trónra, másként szólva, belevinni őket a trónon ülő ösztöneibe,

legmélyebben fekvő szükségleteibe és vágyaiba... Lelki szemeim előtt egy tökéletesen földöntúli varázs és színpompás káprázat lehetősége lebeg: – olybá tűnik, hogy minden kifinomult szépség borzongató mivoltában tündököl, s hogy egy oly isteni, oly ördögien isteni művészet munkálkodik benne, hogy évezredek át hiába is keresnék még egy hasonló lehetőséget; lelki szemeim előtt egy színjáték lebeg, amely oly elmés s egyszersmind oly csodálatosan paradox, hogy az Olümposz valamennyi istenének halhatatlan hahotázásra adna alkalmat – Cesare Borgia mint pápa... Értik, amit mondok?... Nos, hát, ez lett volna az a győzelem, amelyre ma vágyam egyes-egyedül irányul –: ezzel lett volna a kereszténység eltörölve! ⁵⁷ – S mi történt? Egy német szerzetes, Luther, Rómába érkezett. Ez a szerzetes, aki a zsigereiben hordta egy balsorsú pap valamennyi bosszúszomjas ösztönét, Rómában fellázadt a reneszánsz ellen... Ahelyett, hogy a legmélyebb hálával megértette volna azt a roppant horderejű eseményt, amely lejátszódott, a kereszténység legyőzését annak székhelyén –, gyűlölete csak arra jött rá, hogy mi módon méríthetne e látványosságból. Egy vallásos ember csak önmagára gondol. – Luther a pápaság romlottságát látta, holott épp az ellenkezője volt kézzelfogható: a régi romlottság, a peccatum originale, a kereszténység nem ült már a pápai trónon! Hanem az élet! Az élet diadala! A nagy Igen minden fenséges, szép es vakmerő dologra!... S Luther helyreállította az egyházat: megtámadta azt... A reneszánsz – egy értelem nélküli esemény, egy nagy hiába! – Ó, ezek a németek, milyen sokba kerültek már nekünk! Hiába – a németek mindig is ezt művelték. – A reformáció; Leibniz; Kant és az úgynevezett német filozófia; a szabadságharcok; a Reich – minden egyes alkalom egy „hiába” valamiért, ami már jelen volt, olyasvalamiért, ami visszahozhatatlan... Megvallom, az én ellenségeim ezek a németek: megvetem bennük a fogalom és az érték mindennemű tisztátalanságát s minden becsületes „Iggennel” és „Nemmel” szembeni gyávaságukat. Csaknem egy évezrede mindent összekuszáltak és összezavartak, amit ujjukkal csak megérintettek, az ő lelkiismeretükön szárad minden félmegoldás – harmad-nyolcad megoldás! –, amitől Európa beteg –, a lehető legtisztátalanabb, legorvosolhatatlanabb s a legcáfolhatatlanabb fajta kereszténység, a protestantizmus is az ő lelkiismeretükön szárad... A németek bűne lesz, ha nem szabadulunk meg a kereszténységtől...

62.

Ezzel végére jutottam a dolognak, s meghozom az ítéletet. Elítélem a kereszténységet, a legszörnyűbb vádakát emelem a keresztény egyház ellen, amit egy vádló valaha is ajkára vett. Számomra minden elgondolható romlottság közül ez a legvégső; a kereszténységben megvolt az akarat azon végső romlottság iránt, ami csak egyáltalán lehetséges. A keresztény egyház romlottsága semmit sem hagyott érintetlenül; minden értékből értéktelenséget, minden igazságból hazugságot, minden becsületességéből lelki alávalóságot csinált. S még „humanitárius” áldásairól mernek nekem beszélni! Bármilyen nyomorúság megszüntetése legmélyebb hasznossága ellenében hatott volna – nyomorúságokból élt, nyomorúságokat hozott, létre, hogy önmagát-örökkévalóvá tegye... Ilyen például a bűn férgé: e nyomorúsággal csak az egyház gazdagította az emberiséget! – A „lelkek Isten előtti egyenlősége”, e hamisság, ez az ürügy valamennyi aljas lelkületű rancune-jére, e fogalom-gyújtóanyag, amely végül átváltozott forradalommá, modern eszmévé és az egész társadalmi rend hanyatlás-élvévé – nem más, mint keresztény dinamit... A kereszténység „humanitárius” áldásai! A humanitásból kitenyészteni az önellentmondást,

az önmeggyalázás művészetét, a hazugság akarását mindenáron, ellenszenvet, minden jó és becsületes ösztön megvetését! — Ezek lennének számomra a kereszténység áldásai! — A parazitizmus mint az egyház egyedüli gyakorlata; sápkórság- és „szentség”-eszményével kiszív minden vért, s kiüresít minden szeretetet és reményt az élet iránt; a „túlnani” mint mindennemű realitás tagadására irányuló akarat; a kereszt mint azon legalvilágibb összeesküvés ismertetőjegye, ami valaha is létezett — minden ellen, ami egészség, szépség, sikeresség, bátorság, szellem; a lélek jósága ellen, maga az élet ellen...

Ezt a kereszténységet illető örök vádat minden falra fel akarom írni, ahol csak vannak falak — betűvetésem még a vakokat is látóvá teszi... A kereszténységet az egyetlen nagy átoknak, az egyetlen nagy s legbensőbb romlottságnak, a bosszú egyetlen nagy ösztönének nevezem, mely számára nincs olyan eszköz, amely kellően mérgező, titkos, alvilági és kicsinyes lenne — a kereszténységet az emberiség egyetlen s halhatatlan szégyenfoltjának nevezem...

S az időt ama dies nefastus-tól⁵⁸ számítják, mellyel sorscsapás megkezdődött — a kereszténység első napjától! — Miért nem inkább legutolsó napjától? — A mai naptól?⁵⁹
— Minden érték átértékelése!⁶⁰

Törvény a kereszténység ellen⁶¹

Meghozatott az üdvösség napján, az Első Év első napján (1888. szeptember 30-án a hamis időszámítás szerint).

Élethalálharc a bűn ellen: a bűn a kereszténység.

Első tétel. – Mindenfajta természetellenesség bűnös. A legbűnösebb emberfajta a pap: ő tanítja a természetellenességet. A pappal szemben nincsenek szokok – csak a fegyház.

Második tétel. – Minden egyes részvétel valamely istentiszteleten a közerkölccsel szemben elkövetett merénylet. Keményebbnek kell lenni a protestánsokkal, mint a katolikusokkal, s a liberális protestánsokkal, mint az óhitűekkel. A keresztény-létben levő bűnös elem abban a mértékben nő, ahogy közeledünk a tudományhoz. Következésképpen a filozófus a bűnözők bűnözője.

Harmadik tétel. – Azt az átkos helyet, ahol a kereszténység kiköltötte baziliszkusz-tojását, a föld színével kell egyenlővé tenni, s a Föld elátkozott helyeként minden utókor rémsége kell, hogy legyen. Mérges kígyókat kell tenyészteni rajta.

Negyedik tétel. – A szeplőtelenység prédikálása a természetellenességre való nyilvános izgatás. A nemi élet minden megvetése, minden beszennyezése a „tisztátalan” fogalmával – ez a tulajdonképpeni bűn az élet szent lelkével szemben.

Ötödik tétel. – Ha valaki pappal eszik egy asztalnál, kiteszítatik: kiközösíti magát a becsületes társaságból. A pap a mi Csandálánk – törvényen kívül kell helyeznünk, ki kell éheztetnünk, s minden módon a pusztaságba kell űznünk.

Hatodik tétel. – Az „üdv”-történetet azzal a névvel kell illetnünk, melyet az megérdemel: elátkozott történetnek kell nevezni; az „Isten”, „Üdvözítő”, „Megváltó”, „Szent” szavakat szitkókként, bűnözők megjelölésére kell használni.

Hetedik tétel. – A többi ebből következik.

Az Antikrisztus

Jegyzetek

„Az Antikrisztus” először 1895-ben jelent meg, a Fritz Koegel által elkezdett úgynevezett „Grossoktavausgabe” VIII. kötetében. A címet a kiadás pontatlanul adta vissza, emellett a szövegben négy helyet – különböző okok folytán – töröltek. Jelen fordítás a Friedrich Nietzsche: Sdaemtliche Werke. Kritische Studienausgabe 6. kötetében megjelent teljes szöveg alapján készült (Deutscher Taschenbuch Verlag, de Gruyter, Berlin/New York, 1980. Herausgegeben von Giorgio Colli und Mazzino Montinari). A jegyzetek összeállítása során felhasználtuk a KSA 6. és 14. kötetében található kommentárt illetve szerkesztői utószót; ezen kívül Walter Kaufmann és R. J. Hollingdale jegyzeteit, melyeket Az Antikrisztus angol fordításaihoz készítettek (The Portable Nietzsche. Edited and Translated by Walter Kaufmann. Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, England, 1982, illetve Twilight of the Idols and The Anti-Christ. Translated, with an Introduction and Commentary by R. J. Hollingdale. Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, England, 1974). Az említett négy törlésre a jegyzetekben utalunk.

Nietzsche sajátos módon alkalmazza az írásjeleket. Ebben a tekintetben a KSA-hoz igazodtunk.

A Biblia-idézetekhez Károli Gáspár fordítását használtuk.

1. A görög mitológiában egy, az északi szélén (Boreasz) túl lakó, békeszerető, gazdag nép.
2. Pindaros: X. püthiói óda, 29-30.
3. Új szóalkotás; arra az emberre vonatkozik, aki nem fogyaszt alkoholt és nem dohányzik; a szóba természetesen beleértendő a morális kötöttségektől való mentesség is.
4. Arisztotelész: Poétika, 1449b 27-28.
5. eredendő bűn
6. Itt tanult egyebek között Hegel, Schelling és Hölderlin.
7. Vö. I. Kant: Der Streit der Fakultäten; Werke, Akademie-Ausgabe VII. kötet, 85. skk. o.
8. Egyike a legmegvetettebb hindu kasztnak Indiában; mai jelentése is ezt tükrözi: tisztátalan foglalkozást űző, megvetett ember, söpredék.
9. Ernest. Renan (1823-1892) francia történész és filozófus.
10. L'esprit souterrain volt annak a Dosztojevszkij-kötetnek a címe, melyet Nietzsche 1887-ben olvasott.
11. Vö. Luk. 10, 42.
12. Vö. 1Kor. 13, 13.
13. Ján. 4, 22.
14. E passzushoz s egyáltalán Izrael történetének nietzschei értelmezéséhez vö. Julius Wellhausen: Prolegomena zur Geschichte Israels. Berlin, 1883.
15. E ponton szükségesnek látnám R. J. Hollingdale jegyzetét idézni: „A keresztény antiszemitizmus olyasvalami volt, melyet Nietzsche legközelebbi rokonainál és ismerőseinél tapasztalt, s az az állítása, hogy a kereszténység a judaizmus és a «zsidó ösztön» terméke, ennél fogva nem értelmezhető antiszemita módon; célja az, hogy – a zsidó és a keresztény vallás folytonosságához ragaszkodva – kihúzza a talajt az antiszemitizmus keresztény hagyománya alól. A szövegből világossá fog válni, hogy Nietzsche nem volt a fajelmélet híve s hogy a judaizmus fejlődését nem tekintette a zsidó faji jelleg következményének.” Id. mű, 134. o.

16. Nietzsche 1864-ben Bonnban olvasta Strauss „Jézus élete” című munkáját.
17. Máté 5, 39.
18. Az „az a szó, hogy idióta” kitételt törölték az 1895-ös kiadásból. E szavak meglétét először Hofmiller tette publikussá annak illusztrálására, hogy Nietzsche már elborult elmével írhatta a könyvet; holott világos, hogy Nietzsche Dosztojevszkij: A félkegyelmű című regényére utal. (W. Kaufmann jegyzete, id. mű, 601. o.)
19. Luk. 17, 20.
20. sajátosság, jellegzetesség
21. Az irónia nagymestere. Vö. E. Renan: Vie de Jesus. Paris, 1863. 354. o.
22. Máté 10, 24.
23. Indiai vallásbölcseleti irányzat, alapítója a mítikus Kapila A sankhya filozófia több vonatkozásban szemben áll a vedanta filozófiával. Tanítása szerint az anyag és a lélek összekapcsolódása a lélek számára állandó szenvedést jelent, melytől az szabadulni akar.
24. Kínai vallásbölcselet (i.e. 6-5. század), a taoizmus klasszikus képviselője. Tanítására jellemző a szenvedély nélküli béke, nyugalom állapota, a hallgatás, az aktivitás teljes hiánya.
25. Jám. 14, 6.
26. A passzushoz vö. a hegyi beszédei, Máté 5-7.
27. Amphitryón nem közeledhetett szűzi feleségéhez, Alkménéhez mindaddig, amíg meg nem bosszulja felesége bátyjainak halálát; mialatt Amphitryón e feladatot teljesítve távol volt, addig Zeusz elcsábította még érintetlen feleségét s nászuk gyümölcse lett Héraklész.
28. Nietzsche itt pontatlanul idézi a Bibliát; a szavak, melyeket az egyik lator szájába ad, a századostól származnak; vö. Luk. 23, 47.; Máté 27, 54.; Márk 15, 39. A weimari Nietzsche Archivum, valószínűleg e pontatlanság miatt, ezt a helyet is törölte az első kiadásból.
29. Utalás Bismarckra.
30. Utalás II. Vilmos császárra. A „fiatal” szót szintén törölték az első kiadásból.
31. Vö. Baelvaenyok alkonya. Egy korszerűtlen ember vándorlásai, 19. passzus. Nietzsche töredékes vázlatairól van szó, melyeket csak halála után adtak ki.
32. 1Kor. 15, 14.
33. Luk. 10, 42.
34. Máté 7,1.
35. Utalás Shakespeare: Szentivánéji álom című alkotásának híres sorára.
36. Ján. 18, 38.
37. Isten, ahogyan Pál megteremtette, Isten tagadása.
38. „A törvény” - Pál szóhasználatában.
39. Utalás Schiller: Az orleams-i szűz című művének sorára: Az ostobaság ellen még az istenek is hiába küzdenek.
40. Nietzsche itt a héber „Havvah” (Éva) szó jól ismert etimológiájára gondol; ám a „kígyó” megjelölésére használt szavak egyike sem emlékeztet erre a névre. Vö. Wellhausen könyvét: Prolegomena... 324. o. lábjegyzet.
41. Isten nagyobb dicsőségére.
42. keringő elmezavar
43. neheztelés, gyűlölködés
44. 1Kor. 1, 27.

45. e jelben
  46. határozatlanság
  47. Imígyen szóla Zarathustra. Fordította Wildner Ödön. Buda-pest, 1908. II. rész. A papokról. 123-124. o.
  48. Az óind jogi irodalom leghíresebb törvénykönyve.
  49. 1Kor. 7, 2., 9.
  50. szeplőtelen fogantatás
  51. A szépség az emberek szűk kis körét illeti; vö. Horatius: Szatírák I, 9, 44.
  52. Fordulat Goethe: Vonzások és választások című művéből.
  53. Ércnél maradandóbb; vö. Horatius: Ódák III, 30, 1. (Kosztolányi Dezső fordítása).
  54. az örökkévalóság égisze alatt
  55. Ján. 4, 22.
  56. A két szó a németben valóban rímel.
  57. Vö. ezzel kapcsolatban Jacob Burckhardt fejtegetését, Die Kultur der Renaissance in Italien. Leipzig, 1869. 91-95. o.
  58. átkozott nap
  59. azaz 1888. szeptember 30-ától
  60. Az utolsó bekezdést törölték az első kiadásból.
  61. A Törvény a kereszténység ellen egy különálló lapon maradt fenn, melynek hovatartozásáról hosszú időn át viták folytak. E lap - legalábbis egy ideig – az Ecce homot tartalmazó dossziében volt található, ám ebből nem lehet feltétlen következtetést levonni arra vonatkozóan, hogy a lap ténylegesen ahhoz tartozott. A kéziratlapon ragasztó nyomai látszanak; a lapot valaki egy üres papírlappal leragasztotta, s azt hozzáragasztotta Az Antikrisztus utolsó kéziratlapjának hátoldalához. Ez a valaki feltehetően maga Nietzsche lehetett; szándékai azonban e vonatkozásban kideríthetetlenek maradtak.
- Jelen kiadásban a KSA gyakorlatát követtük, melynek kiadói a Töményt. Az Antikrisztushoz csatolva jelentették meg. Vö. ezzel kapcsolatban KSA G. kötet, 448-453. o.

TARTALOMJEGYZÉK

NIETZSCHE 1

AZ ANTIKRISZTUS 1

ÁTOK A KERESZTÉNYSÉGRE 1

Előszó.....	2
1.....	3
2.....	3
3.....	3
4.....	4
5.....	4
6.....	4
7.....	4
8.....	5
9.....	6
10.....	6
11.....	7
12.....	7
13.....	8
14.....	8
15.....	9
16.....	9
17.....	10
18.....	11
19.....	11
20.....	11
21.....	12
22.....	13
23.....	13
24.....	14
25.....	15
26.....	16
27.....	17
28.....	18
29.....	19
30.....	19
31.....	20
32.....	21
33.....	22
34.....	22
35.....	23
36.....	23

37.....	23
38.....	24
39.....	25
40.....	26
41.....	27
42.....	27
43.....	28
44.....	29
45.....	30
46.....	31
47.....	32
48.....	33
49.....	34
50.....	34
51.....	35
52.....	36
53.....	37
54.....	38
55.....	39
56.....	40
57.....	40
58.....	42
59.....	44
60.....	45
61.....	45
62.....	46
Törvény a kereszténység ellen	48
Jegyzetek	49